

Ο ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΛΙΣΤ

I

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ (*)

Υπό ΑΡΙΣΤ. Δ. ΣΙΑΔΕΡΙ

Ὁ Φρειδερίκος Λιστ ἐγεννήθη ἐν Rentlingen τῆς Σουηβίας (Schwaben) τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1789 (1) ἀπὸ πατέρα βυρσοδέψην καὶ δημοτικὸν ἀρχοντα τῆς πόλεως Rentlingen. Ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας ἐθαυμάσθη τὸ πνεῦμα του, ἀλλ' ὁ ἀπείθαρχος, νευρικός καὶ ὑπερήφανος χαρακτήρ του ἠμπόδισαν τὴν κανονικὴν του ἐγκύκλιον παιδείου. Εἰς τὸ κλασσικὸν Σχολεῖον (κλασσικῆς μορφώσεως), οὗ ἐφοίτησε, δὲν ἔδειξε ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μόρφωσιν ταύτην, διότι δὲν ἔβλεπε τὸν πρακτικὸν σκοπὸν αὐτῆς. Εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ἐγκατέλειψε τὸ σχολεῖον διὰ τὸ πατρικὸν ἐπάγγελμα. Ἀλλὰ μετὰ μικρὰν παραμονὴν εἰς τὸ πατρικὸν ἐργαστήριον βλέπει ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ βυρσοδέψου δὲν ἀνταπεκρίνεται εἰς τὰς φιλοδοξίας του καὶ τὸ ἀεικίνητον πνεῦμα του. Διαφεύγων ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου εἰς τὴν ἐξοχὴν παραδίδεται ἐκεῖ εἰς ἀνάγνωσιν ἔντονον παντός ὅ,τι εὑρίσκει. Ἡ κλίσις του εἶναι πρὸς τὴν ἱστορίαν. Καταβροχθίζει τόμους ἱστορίας καὶ ἀρχίζει νὰ γράφῃ καὶ αὐτὸς ἱστορικὰς ἐκθέσεις. Τέλος, μετὰ τρία σχεδὸν ἔτη ἀτάκτου βίου πλησίον τῶν γονέων του, προσλαμβάνεται συστάσει τοῦ μεγαλυτέρου του ἀδελφοῦ (*) ὡς μικρὸς δημοτικὸς ὑπάλ-

*. Ἀπόσπασμα ἐξ ἀνεκδότου μελέτης.

1. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ βάπτισις του ἐγένετο, κατὰ τὸ διάσημον ἔγγραφον πράξεως βαπτίσεως, τὴν 6 Αὐγούστου 1789. Κατὰ Jentsch ἐγεννήθη τὴν 6 Αὐγούστου 1789 (βλ. Karl Jensteh · Friedrich List, Berlin.

2. Πλὴν τῶν ἀδελφῶν τούτων εἶχεν 7 ἀδελφάς βλ. K. Jentsch ἐν. ἀν. σελ. 1.

ληλος τῆς γειτονικῆς πολίχνης Blaubeuren. Εἰς τὴν δημοτικὴν ὑπηρεσίαν ἐν Blaubeuren καὶ ἐν Schelklingen, Ulm καὶ Wilblingen παρέμεινε μέχρι τοῦ 1813 (1) Ἐκεῖθεν εἰσέρχεται εἰς τὴν δημοσίαν διοίκησιν ἐν Τυβίγγῃ. Ἐκτοτε ἀρχίζει τὸ στάδιον τοῦ Λίστ. Ἡ εἰς τὴν δημοτικὴν διοίκησιν τῶν ὡς ἄνω πόλεων ὑπηρεσία του προσκομίζει αὐτῷ πείραν οὐ μικράν. Ἡ ἐκ τοῦ σύνεγγυς εἰς τὰ δημοτικά πράγματα παρακολούθησις τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων δημιουργεῖ παρ' αὐτῷ ἀνώτερον αἴσθημα διοικητικοῦ λειτουργοῦ καὶ βαθεῖαν ἀγάπην πρὸς τοὺς θεσμοὺς τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ὑπὲρ ὧν μέγας ὑπέρμαχος ἀνεδείχθη Ἐν Τυβίγγῃ ὑπηρετήσας εἰς διαφόρους διοικητικὰς θέσεις τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως (Ἰπουργεῖον Ἐσωτερικῶν) καὶ εἰς πολλὰς ἀποστολάς λαβῶν μέρος (1813—1817) ἀναδεικνύεται παντοῦ διὰ τὴν ἰκανότητά του καὶ τὴν δραστηριότητά του. Παρακολουθεῖ ἐπίσης νομικά εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ συμπληρῶνει τὴν μόρφωσίν του. Ἡ φιλία του μετὰ τὸν συμφοιτητὴν του Schlayer, κατόπιν ὑπουργόν, μαθητὴν τότε τοῦ διασήμου καθ. Malblanc ὑπῆρξε δι' αὐτὸν πολύτιμος (2). Τὸν ἐλκύουν ἐπίσης τὰ οἰκονομικά προβλήματα. Τὰ βιβλία τοῦ Ἀδάμ Σμιθ καὶ τοῦ ἐκλαΐκευτοῦ Jean Baptiste Say καὶ ἄλλα τῆς ἐποχῆς του προκαλοῦν εἰς τὸ πνευμά του βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Αἱ κοσμοπολιτικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Σμιθ δὲν τὸν ἰκανοποιοῦν. Ἀνατρέχων εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Ἱστορίαν τόσον τῆς Ἀγγλίας, ὅσον καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν ἀμφιβάλλει διὰ τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Σμιθ καὶ ἔκτοτε ἀρχίζει νὰ ἀμφιβάλλῃ διὰ τὴν ὀρθότητα τῶν θεωριῶν τῆς Φιλελευθέρως οἰκονομικῆς Σχολῆς (3). Ἀσχολεῖται μετὰ τὸ δημοσίον Δίκαιον, μελετᾷ τὸ Ἀγγλικόν Πολίτευμα, παραβάλλει τὴν ἀκμὴν τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τῆς πατρίδος του, συγκινεῖται ἀπὸ τὴν φιλελευθέραν διδασκαλίαν τοῦ Φιλοσόφου τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀρχομένην ἐθνικὴν κίνησιν ἐν τῇ πατρίδι του (4). Ἡ κατανομὴ τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους εἰς Κράτη καὶ Κρατίδια, ἡ ὑπὸ τῶν διπλωματῶν τῆς Εὐρώπης κατασταθεῖσα ἐν Βιέννῃ Γερμανικὴ Ὁμο-

1. Ὅτε ἀπέθανεν ὁ πατὴρ του. Μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανε ἡ μήτηρ του βλ. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 3.

2. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 2.

3. Ὡς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του Ἐθνικὸν σύστημα τῆς Πολιτικ. Οἰκον. (βλ. F. List - Gesellschaft) Τομ. σελ. 7 κ. ἑ.

3. F. List ἐνθ. ἀν. σελ. 8 κ. ἑ.

σπονδία (1815) μὲ τὸ πολίτευμά της, ἡ καθημερινή του πεῖρα ἐν τῇ Διοικήσει, πάντα ταῦτα δημιουργοῦν παρ' αὐτῷ ἀνησυχίαν. Θέλει νὰ δράσῃ πολιτικῶς. Ἀναλαμβάνει τὴν σύνταξιν τοῦ περιοδικοῦ «Βυρτεμβέργειον Ἀρχεῖον» Württembergisches Archiv ἐκδιδόμενον ἐν Χαϊδελβέργῃ. Εἶναι ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς Βυρτεμβέργης Γουλιέλμος ἀποφασίζει νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ Σύνταγμα, ὅπερ τῷ 1806 εἶχεν ἀναστείλῃ ὁ προκάτοχός του Φρειδερίκος Α'. Ὁ Λίστ κηρύσσεται ὑπὲρ φιλελευθέρου Συντάγματος καὶ ὑπὲρ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως (1). Ἀλλὰ τὴν προσοχὴν του ἐλκύει κυρίως ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς πατρίδος του. Μετὰ τοῦ βαρῶνου F. v. Dambenay καὶ τοῦ Δημάρχου τοῦ Reutlingen Dr. Camerer συντάσσει μακρὸν ἐπὶ τούτου ὑπόμνημα, ὅπερ ὑποβάλλει εἰς τὸν βασιλέα, δι' οὗ ζητεῖ τὴν σύστασιν «Ἐνώσεως» (Ἑταιρίας δημοσίου χαρακτήρος) πρὸς μελέτην τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς πατρίδος του, ἀμελουμένης ὑπὸ τῆς μὴ ἐπιστημονικῶς φωτισμένης γραφειοκρατίας τῶν ὑπαλλήλων τῆς Κυβερνήσεως (2). Ἐπικαλεῖται τὸ παράδειγμα ὁμοίων ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν εἰς ἄλλας χώρας, θέτει εἰς τὴν διάθεσιν τῆς «Ἐνώσεως» τὸ περιοδικὸν «Βυρτεμβέργειον Ἀρχεῖον» καὶ προτείνει τὴν προκήρυξιν διαγωνισμοῦ πρὸς μελέτην τῶν ζητημάτων, ὡς καὶ ὑπόδειξιν εἰσαγωγῆς θεσμῶν καὶ τροποποιήσιν τῆς κρατούσης Νομοθεσίας. Δύο μεγάλα ζητήματα, τὰ δύο μεγάλα ζητήματα τῆς ἐποχῆς, τὸν κινῶν: ἐλευθερία καὶ ἔθνισμός (3). Ἐθνικὴ πρόοδος τῆς Γερμανίας, ἐλευθερία ἐσωτερικῇ. Τὴν ἐλευθερίαν ὅμως τῶν διεθνῶν συναλλαγῶν, τὴν ἀσφαλιζουσαν τὴν οἰκονομικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀγγλίας θεωρεῖ μέγα ἐμπόδιον τῆς οἰκονομικῆς προαγωγῆς τῆς Γερμανίας (4). Ἀλλὰ καὶ τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ πατρίδι του θεωρεῖ αἰτίαν τῆς καθυστερήσεως τοῦ φωτισμοῦ τῶν Γερμανῶν καὶ τῆς ἔθνικῆς αὐτοσυνειδησίας. Μισεῖ τὴν Ἀγγλίαν, ὡς κατέχουσαν τὸ οἰκονομικὸν μονοπώλιον ἐναντι τῶν ἄλλων χωρῶν, ἀλλὰ θαυμάζει τοὺς ἐλευθέρους αὐτῆς θεσμούς, εἰς οὓς ὀφείλεται ἡ ἀκμὴ τῆς, ἀλλὰ καὶ οἵτινες ἔδωσαν αὐτῇ καὶ τὰ μέσα δι' ὧν, ἐλευ-

1. Βλ. ἄρθρα του ἐν «Βυρτεμβεργ. Ἀρχεῖω» εἰς F. List ἔργα (ἔκδ. F. List - Gesellschaft τομ. Α. σελ. 87, 149, 205. K. Jentsch ἐν ἀν σ. 3.

2. «Plan einer wissenschaftlichen Vereins für Beförderung der Vaterländischen Nationalökonomie» (1816) ἐνθ. ἀν. Τομ. Α. σελ. 338 κ. ἐ. Βλ. & Jentsch αὐτόθι

3. 4. F. List ἔργα Τομ. ΣΤ' σελ. 7 κ. ἐ

θέρα ἐσωτερικῶς, κατέκτησεν ἐξωτερικῶς ἀποικίας, θαλάσσας, ἀγοράς. Ἡ πολιτικὴ ἐνότης τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας τὸν σαγηνεύει, ὁ πολιτειακὸς κατατεμαχισμὸς τῆς Γερμανίας εἰς κράτη καὶ κρατίδια, ἀλληλοπολεμούμενα οἰκονομικῶς τὸν ἐξεγείρει. Ἐκτοτε συλλαμβάνονται καὶ κυκλοφοροῦν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ αἰ ἰδέαι καὶ αἰ ἀρχαί, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὸν ἀγῶνα ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς του. Δραστήριος, μελετητὴς, ἀντιγραφειοκρατικὸς ὁ νεαρὸς Λιστ, τονίζων συνεχῶς τὴν ἔλλειψιν μορφωμένων κρατικῶν ὑπαλλήλων ἐλκύει τὴν προσοχὴν ⁽¹⁾ τοῦ φιλελευθέρου ὑπουργοῦ τῆς Βυρτεμβεργεῖου Κυβερνήσεως Wagenhein ⁽²⁾, ὅστις ἐκτιμήσας αὐτὸν τοῦ ἀναθέτει νὰ καταρτίσῃ ὑπόμνημα καὶ σχέδιον συστάσεως σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Τυβίγγης ⁽³⁾. Εἰς τὴν Σχολὴν ταύτην, ἅμα τῇ ἰδρύσει τῆς (1817), ὁ Wagenhein διώρισε τὸν Λιστ Καθηγητὴν τοῦ Διοικητικοῦ Δικαίου (Professor für Staatsverwaltungspraxis) θέσιν, ἣν ἐδέχθη ὁ Λιστ ⁽⁴⁾.

Ἐκτοτε ἀρχίζει νέον στάδιον τοῦ «Καθηγητοῦ Λιστ». Μακρὰν τῆς διοικήσεως, ἐλεύθερος ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ ἔδρᾳ δὲν βραδύνει νὰ συγκρουσθῇ μὲ τὸν βασιλέα διὰ τὰς φιλελευθέρους ἰδέας του. Δημοσιογραφεῖ εἰς «τὸ Βυρτεμβέργειον Ἀρχεῖον», ἐκδίδει μετὰ τοῦ Schubler καὶ Kessler τὴν πολιτικὴν ἐφημερίδα «ὁ φίλος τοῦ Σουηβικοῦ λαοῦ» (Volksfreund aus Schwaben) «πατριωτικὸν φύλλον ὑπὲρ τῶν ἡθῶν, τοῦ δικαίου, τῆς ἐλευθερίας, ἐκδιδόμενον ὑπὸ ἐταιρείας φιλαλήθων Βυρτεμβεργεῶν» (1817) ⁽⁵⁾, δι' οὗ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς καταργήσεως τῶν φεουδαλικῶν βαρῶν καὶ φορολογικῆς ἐλαφρύνσεως τῶν ἀγροτῶν, χωρισμοῦ τῆς δικαιοσύνης ἀπὸ τῆς διοικήσεως, λαϊκῆς ἀν-

1. Βλ. Prof. F. Lenz - Die Politische Oekonomie und F. List «Weltwirtschaftliches Archiv» (1925) σελ. 1855.

2. F. Lenz - Er. List und der Liberalismus «Schwäbische Jahrbücher» 1942 3 Heft. P. 25

3. Ὅπερ ὑπέβαλεν ὁ Λιστ τῷ 1817 Gutachten über die Errichtung einr Staatswirtschaftlichen Fakultät. βλ. F. List. Ἔργα ἔκδ. F. List - Gesellschaft τομ. Α' σελ. 341 κ. ἐ.

4. Βλ. παραδόσεις του ἐκδοθείσας τῷ 1818 ὑπὸ τὸν τίτλον Die Staatskunde und Staatspraxis Württenbergs im Grundriss ἐνθ. ἀν. σελ. 284 κ. ἐ. βλ. αὐτόθι καὶ ἄλλας του παραδόσεις ἐκ χειρογράφου δημοσιευθείσας «Über die Verfassung und Verwaltung der Korporationen σελ. 308, 353.

5. βλ. φωτοτυπίαν εἰς F. List Ἔργα (ἔκδ. F. List - Gesellschaft τομ. Α' σελ. 149.

τιπροσωπείας καὶ σεβασμοῦ τῆς τοπικῆς διοικήσεως, ἦσκει κριτικὴν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς γραφειοκρατίας καὶ τῶν ἀνελευθέρων μεθόδων τῆς, καὶ ἐκήρησε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου (1).

Βλέπων ὅτι αἱ δημόσιαι ἀρχαὶ δὲν συνεκινουῦντο νὰ δράσουν ὑπὲρ τῆς οἰκονομικῆς προαγωγῆς τῆς Γερμανίας ἤχη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἰδρύσεως σωματείου Ἐμπόρων καὶ Βιομηχάνων, ὅπερ διακλαδούμενον εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς ἄρσιν τῶν ἐσωτερικῶν τελωνείων καὶ ἐγκαθίδρυσιν Παγγερμανικοῦ Ἐμπορικοῦ συστήματος (2). Οὕτως ἰδρύθη ὁ Γενικὸς Γερμανικὸς Ἐμπορικὸς καὶ Ἐπαγγελματικὸς Σύνδεσμος (Allgemeiner Deutscher Handels— und Gewerbeverein, 1819), οὗτινος ἐγένετο σύμβουλος (Konsulent), ἀλλ' οὐσιαστικὸς ἀρχηγός, ἐμπνευστῆς (3) εἰς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ καταργήσεως τῶν ἐσωτερικῶν τελωνείων, τελωνειακῆς τῶν Γερμανικῶν κρατῶν ἐνώσεως καὶ προστατευτικῆς πολιτικῆς τοῦ ἔθνικοῦ τῆς Γερμανίας Ἐμπορίου (4) δημοσιογραφῶν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέν τότε «Organ des Deutschen Handel und Fabrikantenstandes» (1819) (5).

1. Βλ. ἄρθρα ἐν F. List Ἔργα Τομ. Α' σελ. 64 κ. ἑ.

2. Βλ. F. List. Ἔργα Τομ. Α' σελ. 10.

3. Βλ. F. List. Ἔργα Τομ. Α' σελ. 562 κ. ἑ.

4. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου του τὸ «Ἐθνικὸν Σύστημα Πολιτ. Οἰκονομίας» ἐκθέτει τοὺς ἀγῶνας του μὲ τοὺς πολιτικούς δημοσιογράφους, οἰκονομολόγους, τοὺς ἐπηρεασμένους ἀπὸ τὰς ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου Ἀγγλικὰς ἀντιλήψεις καὶ μὲ μέλη ἀκόμη τοῦ Συνδέσμου. Εἰς τὴν ἑκδ. τοῦ 1827 (Τομ. Ε' σ. 65) τὴν ἰδρυσιν τοῦ Συνδέσμου καὶ τὰς ἰδέας του ἀποδίδει εἰς τοὺς ἐμπόρους, εἰς οὓς προσῆλθεν, λέγει ὁ Λίστ. -βλ. Ἔργα Τομ. Α' σελ. 13 κ. ἑ. σελ. 498.

5 Ὁ Ἑπειρωτικὸς κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀποκλεισμός ἐμποδίσας τὰς συναλλαγὰς τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν Ἑπειρωτικὴν Εὐρώπην εἶχε προκαλέσει τὴν ἀνάπτυξιν ἐγχωρίου βιομηχανίας εἰς Γερμανίαν. Ἡ ἄρσις αὐτοῦ κατεπλημύρισε τὴν Εὐρώπην ἐφθηνῶν Ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. Τὰ Γερμανικὰ προϊόντα ἐπωλοῦντο κάτω τοῦ κόστους μὴ δυνάμενα νὰ συναγωνισθοῦν τὴν τελειοποιημένην Ἀγγλικὴν βιομηχανίαν. Ἡ Γερμανικὴ βιομηχανία καὶ τὸ Γερμανικὸν ἐμπόριον ἐβαρύνοντο μὲ πλῆθος ἐσωτερικῶν τελωνειακῶν βαρῶν. 67 τελωνειακαὶ ζῶναι ἐντὸς τῆς Γερμανίας μὲ 2775 εἶδη δασμολογημένα ὅτι πρὸς στήριξιν τοῦ Γερμανικοῦ Ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ὡς πρῶτον βῆμα περαιτέρω προαγωγῆς αὐτῶν ἦτο ἀνάγκη τελωνειακῆς ἐνώσεως τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν καὶ καταργήσεως τῶν ἐσωτερικῶν τελωνείων. Εἰς τὴν Ἐμποροπαγήγυριν τῆς Φραγκφούρτης (διακοπῆ τοῦ Πάσχα, 1819) συναντηθεὶς μετ' ἄλλων φίλων συζητεῖ τὸ ζήτημα καὶ ἀποφασίζει τὴν ὑποβολὴν σχεδίου ὑπομνήματος πρὸς τὸ Bundestag καὶ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνωτέρω ρηθέντος Συνδέσμου οὗτινος ἀναδεικνύεται, ὡς ἐλέχθη σύμβουλος, (Konsulent)

'Αλλ' ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν φεουδαρχικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τοὺς Συντηρητικοὺς (¹) πρὸς τὸ στέμμα, τὴν Βυρτεμβέργειον διοίκησιν καὶ τὴν γραφειοκρατίαν (²) κατηγοροῦσαν αὐτόν, ὡς ἄνευ ἀδείας τῆς μετέχοντα εἰς ἀλλοδαπὸν σωματεῖον (σωματεῖον εἰς ὃ μετεῖχον, ἀλλοδαποὶ δηλ. πολῖται ἄλλων κρατῶν τῆς Γερμανικῆς ὁμοσπονδίας) καὶ ἡ αὐθαίρετος παῦσις τῆς κηρυττούσης τὴν ἐλευθεροτυπίαν ἐφημερίδος τοῦ τὸν ἠνάγκασαν εἰς παραίτησιν ἀπὸ τῆς καθηγεσίας. 'Αξιομνημόνευτον εἶναι τὸ ὑποβληθὲν ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα Ἑγγραφον τῆς παραιτήσεώς του (1819).

'Ἡ προσωπικότης τοῦ Λιστ ἀρχίζει νὰ γίνεται εὐρύτατα καὶ συμπαθέστατα γνωστή, εἰς τὴν ἐκλεγείσαν τότε Βουλὴν τῆς Βυρτεμβέργης (1819) ἡ γενέτειρα αὐτοῦ πόλις Reutling αποστέλλει τὸν Λιστ ἀντιπρόσωπόν της. 'Αλλ' ἡ ἐκλογή του ἀκυροῦται, ὡς μὴ συμπληρώσαντος τὸ 3ον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Συνεχίζει τὸν ἀγῶνά του, ὡς σύμβουλος καὶ πράκτωρ τοῦ ὡς ἄνω «Συνδέσμου». Μεταβαίνει εἰς Βιέννην, ὅπου εἰς τὴν ἐκεῖ συνεδριάζουσαν Συνέλευσιν τῶν Κρατῶν τῆς Γερμανικῆς Ὅμοσπονδίας (Bundesteg) ὑποβάλλει ὑπόμνημα διὰ τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν, καὶ περὶ τοῦ καλλιτέρου τρόπου προαγωγῆς αὐτῶν (³).

Συμπληρώσας μετ' ὀλίγους μῆνας τὸ 30 ὄν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐκτίθεται καὶ πάλιν ὡς ὑποψήφιος τῆς πόλεως Reutlingen καὶ ἐκλεγείσ καὶ πάλιν εἰσέρχεται εἰς τὴν Βουλὴν, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς πόλεως ταύτης Reutlingen τὴν 6 Δεκεμβρίου 1821 (⁴).

'Ἡ δρᾶσις του ἐν τῇ Βουλῇ, καίτοι βραχεῖα, ἔμενον ἀξιομνημόνευτος. Οἱ ἀγῶνές του ὑπὲρ καταργήσεως τῶν ἐσωτερικῶν τελωνει-

---

πραγματικὸς δὲ ἀρχηγός. "Ἐκτοτε ἀρχίζει ὁ ἀγῶν του διὰ τὴν κατάργησιν τῶν ἐσωτερικῶν τελωνείων. "Ἢδη ἡ Πρωσσία εἶχε καταργήσει τὰ ἐσωτερικὰ τῆς τελωνεία (Zollverein 1818), ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰ πρὸς ἄλλα Γερμανικὰ Κράτη, ἄτινα καὶ τὰ ἐσωτερικὰ τῶν τελωνεία διετήρουν (βλ. F. List ἔργα. Τόμ. ΣΤ' σελ. 7 κ. ἑ. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 9 - 13 Prof. Lenz: Die Politische «Oekonomie und Fr. List». Weltwirtschaftliches Archiv (1952) σελ. 185-186.

1. βλ. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 7 - βλ. καὶ V. Jettel - Metternich List Deutsche Revue Juni 1916 (Stuttgart).

2. Prof. F. Lenz - Die Politische Okonomie und Fr. List «Weltwirtschafts-archiv» (1925) P. 185.

3. σελ. F. List ἔργα, Τόμ. Α' σελ. 527.

4. βλ. τὸ πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς του μανιφέστον εἰς F. List ἔργα Τόμ. Α' σελ. 679.

κῶν μεταξύ τῶν Γερμανικῶν κρατῶν συνόρων, ὑπὲρ μειώσεως τῶν δημοσίων βαρῶν καὶ μεταρρυθμίσεως τῆς φορολογίας, ὑπὲρ καθιερώσεως ἑτησίου προϋπολογισμοῦ καὶ δημοσιότητος εἰς τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν καὶ ἡ ἐν γένει φιλελευθέρα δρᾶσις τοῦ (1) ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἐκπροσωπῶν τὸ σύγχρονον φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς ἀστικῆς τάξεως τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων, ἀντιτίθεται κατὰ τῶν εὐγενῶν (2) ἐπικρίνει μὲν τὴν φιλελευθέραν Σχολὴν τοῦ Ἀδάμ Σμιθ, ὡς ἐξυηρητοῦσαν τὰ συμφέροντα μιᾶς τελειωμένης οἰκονομίας, ὡς ἡ Ἀγγλική, ἀλλ' ἀντιτίθεται ἐπίσης καὶ κατὰ τῶν ρωμαντικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Adam Müller περὶ ἀναστάσεως τῆς Μεσσαιωνικῆς Οἰκονομίας (3). Ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους ἀντιτίθεται πρὸς τοὺς ἐπισήμους τῆς ἐποχῆς τοῦ οἰκονομολόγους (4) οὓς κατηγορεῖ, ὡς τυφλῶς ἀκολουθοῦντας τὴν κοσμοπολιτικὴν θεωρίαν τοῦ Ἀδάμ Σμιθ ἐπὶ ζημίαι τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους, ὅπερ ἔχει ἀνάγκη πολιτικῶν μέσων κρατικῆς ἐν τῇ οἰκονομίᾳ ἐπεμβάσεως, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ πρὸ πολλοῦ προωδευμένον σημεῖον τῆς Ἀγγλίας. Ἡ στενόκαρδος ὁμως νοοτροπία τῶν συντηρητικῶν, ἡ μικροχαρῆς ἀντίληψις ὅτι ἡ ἄρσις τῶν δασμῶν ζημιοῖ τὰ ταμειυτικά συμφέροντα τοῦ Βασιλείου, ὁ φόβος τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν γεννῶσιν τὴν ἀντίδρασιν κατ' αὐτοῦ. Ἡ δημοσλεύσις προγράμματος τῶν πολιτικῶν διεκδικήσεών τοῦ (5) θεωρηθεῖσα ὡς ἐξυβρίσις τῆς Κυβερνήσεως προκαλεῖ τὴν καταδίωξιν αὐτοῦ καὶ ἡ Βουλὴ διὰ ψήφων 56 κατὰ 36 ἤρε τὴν βουλευτικὴν του ιδιότητα (1821). Ἡ δίκη ἣτις ἀπετέλεσε σκάνδαλον κατέληξεν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Λίστ εἰς 10 μηνῶν καταναγκαστικά ἔργα ἐπὶ ἐξυβρίσει τῆς Κυβερνήσεως, τῆς διοικήσεως, καὶ τῶν δικαστηρίων τῆς Βυρτεμβέργης. Πρὶν ἢ ἀπόφασις καταστῆ ἐκτελεστή, ὁ Λίστ ἔφυγεν εἰς Στρασβούργον (6) τῆς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου του (1818) οἰκογενείας (τῆς

1. Βλ. λόγους τοῦ «Zur Württembergischen Finanzreform» καὶ «Zur Württembergischen Handelspolitik» κλπ. Ἐνθ ἄν. Τομ. Α' σελ. 333, 673, 695, 702.

2. Πολιτικὴ ἐλευθερία, ὅχι μόνον οἱ μονάρχαι καὶ οἱ εὐγενεῖς νὰ κυβερνοῦν. F. List. Ἔργα Τομ. ΣΤ' σελ. 37.

3. B. Hildebrand: Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft ἔκδ. 1922 Jena σελ. 46 κ. ἔ.

4. Fr. Lenz: Fr. List und der Liberalismus «Schmollers Jahrbuch» Xlii (1942) 3 Heft σελ. 1.

5. F. List Ἔργα Τομ. Α' σελ. 460

6. Ἐκεῖ ἔγραψεν ἔκθεσιν ἐξιστοροῦσαν τοὺς ἐν Βυρτεμβέργῃ ἀγῶνας του, εὐρεθεῖσαν χειρόγραφον εἰς τὰ κατάλοιπα βλ. Ἔργα (ἔκδ. F. List - Gesellschaft) Τομ. Α' σελ. 462.

συζύγου του (1) καὶ τῶν δύο τέκνων του) καταφυγούσης εἰς Στουτγάρδην.

Ἐκ Στρατσβούργου μετέβη εἰς Παρισίους, ὅπου ἐνέτεινε τὰς οἰκονομικὰς μελέτας του, ἐγνωρίσθη προσωπικῶς μὲ τὸν J. B. Say τὸν διασημότερον τότε ἐν Γαλλίᾳ οἰκονομολόγον καὶ τὸν ἀδελφόν του Louis Say (2) καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐγνωρίσθη μὲ τὸν La Fayette τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα προυκάλει τότε ρίγη ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν Γαλλίᾳ καὶ ὅστις τοσαῦτον ἐβοήθησεν τὸν Λιστ εἰς τὸν περαιτέρω βίον του. Τότε ὁ La Fayette ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῇ πάλιν εἰς Ἀμερικὴν. Ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Λιστ ἐνεθουσίασε τὸν γηραιὸν ἀγωνιστήν. Τοῦ ἐπρότεινε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἀλλ' ὁ Λιστ ποθεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γερμανίαν διὰ νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἀγῶνάς του (3), θέλων νὰ μὴ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν οἰκογένειάν του, ἐλπίσας δὲ ὅτι θὰ τοῦ ἐχαρίζετο ἡ ποιηὴ, ὡς οἱ φίλοι του πλανηθέντες περὶ τῶν διαθέσεων τοῦ βασιλέως τῆς Βυρτεμβέργης τὸν εἶχον διαβεβαιώσει, ἐπέστρεψεν εἰς Βυρτεμβέργην, ὅπου ἅμα τῇ ἀφίξει του συνελήφθη καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὸ φρούριον Asperg, ὅπου ὑπεβλήθη εἰς βαρύτατα ἔργα μετὰ κοινῶν καταδίκων. Τὸν Ἰανουάριον 1825 ἀπεφυλακίσθη ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ἀπέλθῃ ἐκ Γερμανίας καὶ τὴν 5ην Ἀπριλίου 1825 εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν ἐγκατέλειπε τὴν Βυρτεμβέργην καὶ διὰ Metz, Παρισίων, Rouen καὶ Χάβρης ἀνεχώρησε μετὰ τῆς οἰκογενείας του (τῆς συζύγου του καὶ 4 ἤδη τέκνων του) εἰς Ἀμερικὴν. Τέλη Ἰουνίου συνητήθη μετὰ τοῦ La Fayette καὶ ἔκτοτε ἀρχίζει τὸ ἐν Ἀμερικῇ στάδιον τοῦ Φρειδ. Λιστ. Κάτ' ἀρχὰς περιωρίσθη εἰς μικρὰν ἐν

1. Καρολίνας, τὸ γένος Seybold κόρης τοῦ καθ. Seybold.

2. Οὗτος ἔγραψε οἰκονομικὰ ἔργα μικρᾶς ἀξίας ἐν οἷς ἀντιτίθετο κατὰ τῆς φιλελευθέρας Σχολῆς. ἦν ἐξεπροσώπει ὁ ἀδελφός του τότε ἐν Γαλλίᾳ. Ἐκ τῶν ἔργων του α) Principales causes de la richesse ou de la misère des peuples etc. Paris, 1818. β) Considérations générales sur l'industrie etc. Paris 1822. γ) Traité elem. De richesse industrielle etc. Paris 1827 δ) Etudes sur la richesse des Nations Paris 1836 τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔτυχε προσοχῆς τινός, καθ' ὃ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Λιστ εἰς τὸ σύγγραμμα του. Das nationale System der Politischen Ökonomie (F. List).

3. Διάφορα ἄρθρα καὶ μελέτας του πολιτικὰς καὶ οἰκονομικὰς διὰ τὰ πράγματα τῆς πατρίδος του ἐδημοσίευσεν ἐκ Γαλλίας (1822 - 1824) εἰς τὴν ἐφημερίδα «Nekarzeitung» τῆς Στουτγάρδης καὶ τὸ περιοδικὸν «Θέμις» τῆς Χαϊδελβέργης καὶ τὰ Εὐρωπαϊκὰ φύλλα τῆς Ζυρίχης βλ. Fr. List ἔργα (ἔκδ. List - Gesellsch. Τομ. Θ' σελ. 298 κ. ἐ.

Harrisburg τῆς Πενσυλβανίας ἀγροικίαν, ἦν ἠγόρασε μὲ τὸν μικρὸν κεφάλαιον, ὅπερ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ (ἀντὶ 920 ταλλήρων) καὶ ἠσχολεῖτο εἰς λαχανοκομίαν καὶ κτηνοτροφίαν. Μὲ τὴν βοήθειαν ὄμως τοῦ La Fayette ἐγνωρίσθη μὲ προσωπικότητας ὡς ὁ Jackson, James Madison, Henry Clay, E. Livingston, Harrison καὶ ἄλλοι (1). Γνωρισθεὶς μὲ τὸν ἀπὸ μακροῦ εἰς Ἀμερικὴν διατρίβοντα Γερμανὸν δημοσιογράφον Max Hautmann συνεστήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Joh. Ritter διευθυντὴν τῆς ἐν Reading (2) ἐκδιδομένης ἑβδομαδιαίας Γερμανικῆς ἑφημερίδος ὃ «Ἀετὸς τοῦ Reading», ἣτις ὑπεστήριζε τὴν πολιτικὴν τοῦ Henry Clay καὶ ἤρξατο δημοσιογραφῶν (3) ἐν Reading εἰς τὴν ἑφημερίδα ταύτην. Ἀμέσως κατεφάνη ἡ δημοσιογραφικὴ ἱκανότης τοῦ Λίστ Ἀσχολούμενος μὲ βαθύτητα, γνῶσιν καὶ ἀντικειμενικότητα εἰς τὰ διάφορα ζητήματα τῆς Ἀμερικῆς σχολιάζων μὲ βαθύ κριτικὸν πνεῦμα τὰ γεγονότα τῆς παγκοσμίου γενικῆς πολιτικῆς (4) δὲν παρέλειπε νὰ παρακολουθῆ ἀγρύπνως καὶ τὰ ζητήματα τῆς πατρίδος του καὶ νὰ συνεχίζῃ καὶ ἐκ τοῦ μακρόθεν τὸν ἀγῶνά του, ὃν ἤρξατο ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα, ὅπερ ἀνέδειξεν αὐτὸν ἐν Ἀμερικῇ ἦτο τὸ ζήτημα τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἦτο τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας (5). Τοῦτο διήρει νῦν τοὺς Νοτίους εἰς τὴν γεωρ-

1. βλ. Fr. List ἔργα Τομ. ΣΤ' σελ. 15.

2. Πόλει κειμένη μεταξύ Πενσυλβανίας, Φιλαδελφείας σπουδαίῳ κέντρῳ συγκοινωνίας καὶ κατοικουμένῳ τότε ὑπὸ 5000 κατοίκων, ὧν τὰ 9/10 Γερμανῶν, ἰδίως Σουήβων (W. Lotz - Fr. List in Amerika «Weltwirtschaftliches Archiv» Τομ. 21 (1925) σελ. 211).

3. βλ. τὰ ἀρθ. ταῦτα εἰς F. List ἔργα (ἔκδ. List - Gesellsch Τομ. βλ. σελ.

4. βλ. M. Motz ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 225, 226, 227, βλ. περὶ τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως εἰς τὸ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνων εἰς τὸν «Ἀετὸν τοῦ Reading» ἀνάμειν τοῦ List εἰς τὴν κίνησιν τῶν Ἀμερικανῶν φιλελλήνων.

5. Ὁ A. Hamilton (1751 - 1804) εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῶν προστατευτικῶν δασμῶν ἀμέσως ἄμα τῆ ἀνεξαρτησίας τῶν Ἡν. Πολιτειῶν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας. Καίτοι οὗτος ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ὄμως ἀπεδέχθη τὴν πολιτικὴν τοῦ προστατευτισμοῦ διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν βιομηχανίαν τῆς πατρίδος του, ἣτις, ὡς ἐφρόνει ἀνευ κρατικῆς τότε βοήθειας δὲν ἠδύνατο νὰ συναγωνισθῆ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἣτις ὄμως ἦτο ἀπαραίτητος, ὡς ἐφρόνει, ὄρος ἀσφαλίσεως τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μέσον ἐποικισμοῦ τῆς ἀραιῶς τότε κατωκημένης χώρας τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν. Οἱ οἰκονομολογοὶ Raymond & Merd Carrey καίτοι κατ' ἀρχὰς ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου προσεχώρησαν εἰς τὸν προστατευτισμὸν διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους (βλ. B. Hildebrand: Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft, 1922, Jena p. 46. P. Mombert: Geschichte der Nationalökonomie, Jena 1927, p & 450 - 451 καὶ Δ. Καλιτσουνάκη: Ἐφηρμοσμένη Οἰκονομία 1945 § 161.

γλαν κυρίως ἀσχολουμένους ἀπὸ τοὺς Βορείους, ὅπου τὰ βιομηχανικά κέντρα (1). Ἡ κατὰ τὸ 1828 ἐκλογή τοῦ Jackson εἰς τὸ Προεδρικὸν ἀξίωμα, ὑπὲρ οὗ τοσοῦτον ἔδρασεν ὁ Λιστ δημοσιογραφῶν εἰς τὸν «Ἄετὸν τοῦ Reading»(2) ἔκρινε καὶ τὴν ἀντίθεσιν κατὰ τοῦ δασμολογίου τοῦ 1824 ἐπικρατησάσης τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Jackson.

Τὰ ἄρθρα τοῦ καθηγητοῦ Λιστ ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν καὶ ἦσαν τὸ ἀντικείμενον γενικῆς συζητήσεως. Ἡ ὑπὲρ τῶν προστατευτικῶν δασμῶν θεωρία του δὲν εἶχε τὴν ἐμπειρικὴν μορφήν τῶν ἀπόψεων τῶν συζητητῶν. Προσπαθῶν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ δασμοὶ ὠφελοῦν καὶ τοὺς γεωργούς, ἀύξανομένης τῆς ζητήσεως τῶν προϊόντων τῶν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀγορᾷ ἔδιδε νέαν βάσιν εἰς τὴν συζήτησιν, θέτων τὴν αὐξησιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς χώρας ὑπὲρ πᾶσαν ἐφήμερον ὠφέλειαν ἐκ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου (3). Τὰ ἄρθρα του ἀνετυποῦντο εἰς πλείστας Ἀμερικανικὰς ἐφημερίδας. Τὸ σύνθημά του ἦτο ἐλευθερία εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἄμυνα κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὰ ἄρθρα ταῦτα εἴλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Πενσυλβανικῆς Ἐταιρείας διὰ τὴν πρόοδον τῆς Βιομηχανίας καὶ Βιοτεχνίας Κάρολον Jngersoll (προεδρεύοντος τοῦ M. Caren) φανατικοῦ ὁπαδοῦ τῶν προστατευτικῶν ἰδεῶν. Οὗτος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Λιστ νὰ συνοψίσῃ τὸ οἰκονομικὸν του πρόγραμμα εἰς 12 ἄρθρα διὰ τὴν ἐφημερίδα «Ἐθνικὴ ἐφημερίς τῆς Φιλαδελφείας». Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, αἵτινες ἔδωσαν καὶ τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Λιστ νὰ ἐκθέσῃ συστηματικώτερον τὰς περὶ προστατευτισμοῦ ἰδέας του ἐνεποίησαν μεγάλην ἐντύπωσιν διὰ τὴν αὐστηρὰν λογικὴν, τὴν συστηματικὴν ἐκθεσιν, τὴν πολυγνώσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν αἰτιολόγησιν τῶν ἰδεῶν τοῦ προστατευτισμοῦ καὶ ἀνεδημοσιεύθησαν εἰς πλείστας ἐφημερίδας, ἐξεδόθησαν δὲ εἰς βιβλίον (brochure) ὑπὸ τὸν τίτλον «Γενικαὶ γραμμαὶ τῆς Ἀμερικανικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» δαπάναις τῆς ρηθείσης Πενσυλβανείου Ἐταιρείας. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, αἱ γνωστὰὶ συνήθως εἰς τὸ ἔργον τοῦ

1. Τὸν ὑπὲρ τοῦ προστατευτισμοῦ ἀγῶνα ὠδήγουν ὁ Hez. Niles «Nile's Weekly Register» Maro Carrey (W. Lotz).

2. Βλ. M. Notz ἐνθ. ἀν. σελ. 236.

3. Ἀπαντήσεις τοῦ Λιστ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ H. Lee ἐκδοθεῖσαν ἐναντίον τῶν προστατευτικῶν δασμῶν διατριβὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Report of a committee of citizens of Boston & Vicinton opposed to further increase of importations» Boston 1827 W. Lotz ἐνθ' ἀν. σελ. 246,247.

Λιστ ὑπὸ τὸ ὄνομα, αἱ πρὸς Ingersoll ἐπιστολαὶ --ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν ἰδεῶν, ἃς μεταγενεστέρως ἀνέπτυξεν ὁ Λιστ.

II

ΑΙ ΠΡΟΣ INGERSOLL ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ (')

Τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἀρχίζει ὁ Λιστ μὲ κριτικὴν τῶν θεωριῶν τοῦ Ἄδὰμ Σμιθ καὶ τῶν ὁπαδῶν του. αἵτινες, ὡς λέγει, ἀποτελοῦν καὶ τὰ κύρια ὄπλα τῶν ἀντιπάλων τοῦ προστατευτισμοῦ (Ἐπιστολὴ Α'), πάσης ἐναντίας γνώμης θεωρουμένης ἐμπειρικῆς καὶ μὴ δυναμένης νὰ συλλάβῃ τὴν ὑψηλὴν, θεωρίαν τῶν διδασκάλων. Ἐκ τῶν ἐν Ἀμερικῇ ὁπαδῶν τοῦ Ἐλευθέρου Ἐμπορίου ἔχει κυρίως ὑπ' ὄψει του τὸν Thomas Cooper (") θεωροῦνται ἀνοήτους (ignorant) τοὺς ὁπαδούς τοῦ προστατευτισμοῦ, τοὺς στηρίζοντας τὴν βιομηχανίαν μὲ θεσμούς διὰ νὰ παραγάγῃ εἶδη ἀκριβά, ἅτινα τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον θὰ ἐπρομήθευε πολὺ φθηνότερα».

Τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν διακρίνει ὁ Λιστ εἰς α) Ἀτομικὴν Οἰκονομίαν, β) Ἐθνικὴν Οἰκονομίαν, γ) Οἰκονομίαν τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος (Economy of Mankind). Ὁ Ἄδὰμ Σμιθ, λέγει, πραγματεύεται περὶ τῆς ἀτομικῆς οἰκονομίας, πῶς τὸ ἄτομον δημιουργεῖ, αὐξάνει καὶ καταναλίσκει τὸν πλοῦτον του ἐν τῇ κοινῇ καὶ πῶς ἡ οἰκονομικὴ δρᾶσις καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ἀνθρωπότητος ἐπηρεάζουν τὴν οἰκονομικὴν δρᾶσιν καὶ τὸν πλοῦτον τοῦ ἀτόμου, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸν διάφορον βαθμὸν δυνάμεως, συνθέσεως, ἀναγκῶν, καὶ πολιτισμοῦ τῶν διαφόρων ἔθνων καὶ χωρὶς οὕτω νὰ ἐξετάζῃ πῶς θὰ ἦτο ἡ οἰκονομία τῶν ἀτόμων καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει, ἐάν τὸ ἀνθρώπινον γένος δὲν ἦτο χωρισμένον εἰς ἔθνη. Τὸ βιβλίον τοῦ Σμιθ εἶναι συνεπὲς καὶ περιέχει μεγάλας ἀληθείας ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἀπετέλει διάφορα ἔθνη ἀλληλομαχοῦντα, ἀλλ' ἀπε-

1. Outlines of American political Economy, in a series of letters addressed by F. List to Charles Ingersoll (Philadelphia 1827). F. List: Ἔργα εἰς F. List - Gesellschaft, Τομ. Β' σελ. 95 κ. ε.

2. Ὅστις εἶχεν ἐκδώσει Principles of Political Economy, Philadelphia 1813.

τέλει ἐνότητα νομικῶς διεπομένην, ὡς αἱ πολιτεῖαι τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσιν ἓν Ἐθνικὸν ὄλον. Προϋποθέτει τουναντίον κατάστασιν αἰωνίας εἰρήνης καὶ ἀδιατάρακτον συνεργασίαν τῶν ἔθνων, κατὰ τὸ δνειρον τῶν οὔτοπιστῶν Ἀββᾶ de Saint Pierre (1), ἐπιθυμητὴν βεβαίως, ἀλλ' οὐχὶ ὁμως πραγματικὴν κατάστασιν.

Σκοπὸς τῆς ἀτομικῆς οἰκονομίας εἶναι ἀπλῶς νὰ προσπορίσῃ τὰ χρειώδη καὶ ἄνεσιν εἰς τὸ ἄτομον, τῆς δὲ οἰκονομίας τῆς ἀνθρωπότη- τος ἢ καλλίτερον τῆς «κοσμοπολιτικῆς οἰκονομίας» εἶναι νὰ προσπο- ρίσῃ ταῦτα εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Τὸ ἄτομον ὡς ἄτομον δὲν ἔχει ἰδιαιτέρον συμφέρον ὅπως ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις παραγωγῆς αὐξη- θοῦν εἰς τὸν τόπον του. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς σύνολον, εἶναι ἀδιάφορον ἐπίσης ἂν ἡ αὐξήσις τῆς παραγωγῆς γίνῃ διὰ τοῦ ἐλευθέ- ρου ἐμπορίου ἢ διὰ τῆς προστασίας τῶν ἔθνικῶν παραγωγικῶν πη- γῶν. Οὕτω σκέπτεται ὁ Σμιθ καὶ οἱ ὁπαδοὶ του. Ἀλλὰ διὰ τὸ Ἔθνος τὰ πράγματα ἔχουν ὄλως διαφορετικά.

Ἡ Ἐθνικὴ Οἰκονομία ἀνακύπτει μετὰ τοῦ ἔθνους. Ἔθνος εἶναι τί μεταξὺ ἀτόμου καὶ ἀνθρωπότητος, χωριστὴ ἐνότης ἀτόμων μὲ ἴδιαν κυβέρνησιν, ἰδίους νόμους, δίκαιον καὶ θεσμούς, μὲ ἴδια συμφέροντα, ἰδίαν ἱστορίαν καὶ δόξαν, ἄμυνα καὶ ἀσφάλειαν, σῶμα ἐλεύθερον, ἀνεξάρτητον, ἐπιδιδῶν μόνον νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν συμφερόντων του, κατέχον δύναμιν, ἵνα ρυθμίξῃ τὰ συμφέροντά του, κατέχον δύναμιν, ἵνα ρυθμίξῃ τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν του καὶ παρέχῃ τὸ μέγιστον εὐτυχίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἀσφαλείας ἐναντι ἄλλων ἔθνων. Σκοπὸς ὅθεν τῆς οἰκονομίας τοῦ ἔθνους δὲν εἶναι ὁ πλοῦτος, ἐν τῇ ἀτομικῇ καὶ κοσμοπολιτικῇ οἰκονομίᾳ, ἀλλ' ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος, τοῦ πλούτου ἀσφαλιζομένου διὰ τῆς ἰσχύος καὶ ταύτης αὐξήσεως ἐκ τοῦ πλούτου. Τὰ ἄτομα δύνανται νὰ εἶναι πλούσια, ἀλλ' ὅταν τὸ ἔθνος εἶναι ἀνίσχυρον τὰ ἄτομα δύνανται ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ χάσουν τὸν πλοῦτον ὃν συνέλεξαν ἐπὶ μακρόν.

Πλοῦτος καὶ ἰσχὺς ἀσφαλιζονται δι' ἀρμονικῆς καταστάσεως γεωργίας, ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ ἔθνικοῦ ἐδάφους.

Ἡ Κυβέρνησις ἔχει δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσιν νὰ προαγάγῃ ἀρ- μονικῶς τὰς τρεῖς ταύτας πηγὰς πλούτου καὶ ἰσχύος, ἂν τοῦτο δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἰδιωτικῶς ὑπὸ τῶν ἀτόμων τοῦ ἔθνους.

1. Charles J. abbé de Saint - Pierre : *Projet de paix Perpetuelle*, Utrecht, 1713.

Ἡ Ἀμερικανικὴ Ἐθνικὴ Οἰκονομία εἶναι διάφορος τῆς Ἀγγλικῆς. Αὕτη ἔχει σκοπὸν νὰ μονοπωλήσῃ ὅλην τὴν βιομηχανίαν, ἀκόμη καὶ δαπάναις τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν τῶν ἀποικιῶν τῆς. Ἐκεῖνη σκοπὸν μόνον ἔχει νὰ ἀρμονίσῃ τοὺς τρεῖς κλάδους τῆς παραγωγῆς, ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰς ἀνάγκας τῆς, νὰ ἐποικήσῃ τὴν χώραν τῆς, νὰ προσελκύσῃ ξένον πληθυσμὸν, κεφάλαια καὶ εἰδικούς τεχνίτας, νὰ αὐξήσῃ τὴν δύναμιν τῆς καὶ τὰ μέσα ἀμύνης πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους (ἐπιστολὴ β').

Εἰς τὴν τρίτην ἐπιστολὴν ὁ Λιστ ἐκθέτει πῶς ἡ πρόοδος τῆς Γερμανίας, ἡ ἀνατίμησις τῶν προϊόντων γεωργικῶν καὶ βιομηχανικῶν καὶ ἡ παρακίνησις πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν πηγῶν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ Ἑπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ πῶς ἡ κατάπτωσις καὶ ὁ μαρασμὸς μὲ τὴν ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐλευθέρων ἀνταλλαγῶν, εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν ἐπεισαν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου δὲν εἶναι οἰκονομικὴ ἀρχὴ ἀληθής, ἀλλὰ σκόπιμος πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας. Ἐκθέτει ἐπίσης πῶς εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἐθνικ. Οἰκον. τῆς Γερμανίας, ἰδίᾳ μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Γενικοῦ Γερμανικοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιοτεχνικοῦ Συνδέσμου (Allgemeiner Deutscher Handels-Gewerbeverein, 1819 Frankfurt am M.) οὗτινος ἐγένετο σύμβουλος καὶ ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου περιώδευσε πλεῖστα μέρη τῆς Γερμανίας. Τὰς πεποιθήσεις του ἐνίσχυσε καὶ τὸ ἔργον τοῦ διασῆμου Chaptal, καθηγητοῦ τῆς Χημείας ἐν Montpellier, ἐργάτου πλείστων ἔργων παραγωγικῶν τῆς βιομηχανίας καὶ γεωργίας, ἀκαδημαϊκοῦ καὶ Ὑπουργοῦ (1801), ὅστις καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν ἀκόμη, πολὺ πλεον τῆς Γερμανίας προηγμένην συμβουλεύει προστατευτικὴν πολιτικὴν. (1)

«Ὁ Σμίθ καὶ ἡ Σχολὴ του, παρατηρεῖ περαιτέρω ὁ Λιστ, συγγέουν τὰς κοσμοπολιτικὰς μὲ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς. Τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας σκοπὸς δὲν εἶναι τὸ ἐκ τῆς ἀνταλλαγῆς ὑλικῶν ἀγαθῶν ὑλικὸν κέρδος, ὡς συμβαίνει ἐν τῇ ἀτομικῇ καὶ κοσπολιτικῇ οἰκονομίᾳ, ἀλλὰ ἡ κτήσις παραγωγικῆς καὶ πολιτικῆς δυνάμεως διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ταύτης. Ὅπου λοιπὸν ἡ ἀνταλλαγὴ αὕτη ἐλαττώνει τὴν δύναμιν ταύτην ἐπιβάλλεται ὁ περιορισμὸς τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἡ Σχολὴ τοῦ Σμίθ πραγματεύεται περὶ συναλλαγῆς καὶ οὐχὶ περὶ παραγωγικῆς δυνάμεως. Ὁ Say φρονεῖ ὅτι αἱ συναλλαγαὶ εἶναι πάντοτε ὠφέλιμοι εἰς τὰς συναλλασσομένας χώρας, χωρὶς νὰ βλέπῃ πῶς αὐ-

1. Jean Ant. Chaptal · De l' Industrie Francaise, Paris, 1819.

ται ἄγουν εἰς ἐξάρτησιν μιᾶς ἀγορᾶς ἀπὸ ἄλλης, πῶς ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς χώρας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της ἐξαρτῶνται ἐκ τῶν ἄλλων χωρῶν ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἀσφαλείας της καὶ τῆς προόδου της. Οὕτε εἶναι ἀληθές, ὡς φρονεῖ ὁ Say, ὅτι ἡ αὔξησις τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν. Ἡ ἐπίτευξις κεφαλαίων, ὑλικῶν καὶ πνευματικῶν, ἡ τεχνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν κατοίκων μιᾶς χώρας θὰ ἐπιτευχθοῦν μόνον ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας. Ἐν Ἀμερικῇ ὑπάρχουν λανθάνουσαι δλαὶ αἱ δυνάμεις, ὧν ἡ χρῆσις ματαιοῦται ὑπηρετουμένων διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἄλλων ἐν συναλλαγῇ χωρῶν. (Δ' Ἐπιστολή).

Κάθε ἔθνος ἔχει τὴν ἰδικήν του πολιτικὴν οἰκονομίαν, οὔτε ἡ αὔξησις τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι εἰς πάντα τὰ ἔθνη ἐξ ἴσου ὠφέλιμος, θταν αἱ παραγωγικαὶ τῶν πηγαὶ δέν εἶναι ἀναλόγως ἀνεπτυγμένα ἢ ἀναπτύξιμοι, οὔτε ἡ αὔξησις τῆς ἐργασίας ἐνδείκνυται—εἰς πολλὰς γεωργικὰς χώρας ἀποτελεῖ σπατάλην ἢ αὔξησις αὕτη—οὔτε οἱ ἐπιβλητέοι περιορισμοὶ δέον νὰ εἶναι οἱ αὐτοὶ εἰς πάσας τὰς χώρας, οὔτε ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, οὔτε οἱ αὐτοὶ ἐνδείκνυται νὰ προωθῶνται εἰς ὅλας τὰς χώρας, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις τῆς συγκοινωνίας ἔχει παντοῦ τὴν αὐτὴν σημασίαν, οὔτε ἡ ἀνάπτυξις τῶν μηχανικῶν μέσων, τῶν ἐπενδύσεων κεφαλαίων, τῆς καταναλώσεως, τῆς φειδοῦς, τῆς εἰσροῆς νομίσματος καὶ ἐν γένει τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Διάφορος εἶναι ἡ σημασία τῶν διαφόρων κλάδων οἰκονομικῶν ἢ πνευματικῶν ἔργων εἰς τὰς διαφόρους χώρας. Δέν ὑπάρχει μία πολιτικὴ οἰκονομία, εἰμὴ ἀπὸ ἀτομιστικῆς καὶ κοσμοπολιτικῆς ἀπόψεως. Κάθε ἔθνος ἔχει τὴν «πολιτικὴν του οἰκονομίαν». (Ε' Ἐπιστολή).

Τὸ ἄτομον ἐνδιαφέρεται μόνον διὰ τὰς ἀτομικὰς του ἀνάγκας καὶ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας του, οὐδέποτε διὰ τοὺς ἄλλους καὶ διὰ τὸ μέλλον. Τὸ ἔθνος ἐνδιαφέρεται οὐχὶ δι' ἀτομικὰς, ἀλλὰ διὰ γενικὰς ἀνάγκας, διὰ τὸ παρὸν καὶ διὰ τὸ μέλλον, δι' εἰρήνην καὶ διὰ πόλεμον. Τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα τῶν ἀτόμων δυνατὸν νὰ εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὰ γενικὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους. Ἡ θεωρία τοῦ Laissez-faire πού ἐφεῦρεν ἕνας ἔμπορος (1) θὰ ἠλήθευεν, ἐάν ὅλα τὰ συμφέροντα τῶν ἀτόμων συνέπιπτον μεταξύ των καὶ πρὸς τὸ σύνολον. Ἄλλὰ τοῦτο δέν συμβαίνει. Ἐθνος τί δύνα-

1. Ἐννοεῖ τὸν De Gournay.

ται νά ἔχη τοὺς πλουσιωτέρους ἀνθρώπους καὶ νά εἶναι πτωχότατον, λόγω τῆς ἀνίσου κατανομῆς τοῦ πλοῦτου. Ἡ «Ἐθνικὴ δύναμις» ἀσφαλίζει τὸ σύνολον. Ἄνευ ἐπεμβάσεως τοῦ συνόλου οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε πίστις εἰς τὸ νόμισμα, τὰ μέτρα, τὰ σταθμὰ, οὔτε ἀσφάλεια διὰ τὴν ναυτιλίαν, οὔτε ἐξασφάλις τῶν μὲ τὴν ἀλλοδαπὴν σχέσεων εἶναι δυνατά. Ἄνευ τῆς ὀργανωτικῆς καὶ ρυθμιστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων ἢ ζωῆ των θὰ ἦτο ζωὴ ἀγρίων. Καὶ περαιτέρω ἐπικρίνει ὁ List τὰς ὀρθοδόξους ἀντιλήψεις τοῦ Cooper (ΣΤ' Ἐπιστολή).

Ἐξακολουθεῖ ἀποκρούων τὰς γνώμας τοῦ Cooper καὶ προσθέτει ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πόλεμοι παρὰ τὰ κακά, ἅτινα ἐπέφεραν εἰς τὰ ἄτομα, ἐγένοντο μέσον ἐνώσεως ἢ προαγωγῆς τῶν ἔθνων· καὶ φέρει παραδείγματα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰταλῶν, τῶν Ὀλλανδῶν, τῶν Γάλλων καὶ τῶν Ἀγγλων. Ἡ βιομηχανικὴ καὶ ναυτικὴ δύναμις, καταλήγει, τῶν προηγουμένων χωρῶν δὲν ἀπεκτήθησαν ἄνευ πολέμων καὶ ἄνευ πολιτικῶν μέσων (Ζ' Ἐπιστολή).

Εἰς τὴν Η' ἐπιστολὴν ἐκθέτει τὰ ἀγαθὰ ἐνός λελογισμένου δασμολογικοῦ συστήματος, ἀσφαλίζοντος τὴν ἐγχωρίαν ἀγορὰν εἰς τὴν ἐγχωρίαν παραγωγικὴν δραστηριότητα. Καὶ καταλήγει: ἐάν διὰ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου ἀγοράζομεν φθηνότερα, τοῦτο εἶναι προσωρινόν τι καὶ οὐχὶ διαρκές, ἐν καιρῷ εἰρήνης καὶ οὐχὶ ἐν παντὶ καιρῷ.

Ὁ Canning, ὁ Huskisson, ὁ Pitt δὲν εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπέισθησαν ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀδάμ Σμιθ. Οἱ πολιτικοὶ οὗτοι τῆς Ἀγγλίας τὸ ἀντίθετον πράττουσιν καὶ τὰς Σμιθείας θεωρίας κηρύττουσιν κατὰ τὰ πολιτικὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας (Θ' ἐπιστολή, ἐνῆ ἐκθέτει τὴν τότε πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ).

Ἐν ἔθνος δύναται νά ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἴτε διὰ τὰς ἐξαγωγὰς του, εἴτε διὰ τὰς εἰσγωγὰς του. Ἡ δὲ ἐξάρτησις αὕτη ἀποτελοῦσα ἀδυναμίαν τοῦ ἔθνους δύναται νά καταλήξῃ εἰς συμφορὰν. Ἡ ἐξασφάλις τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ ἀνατίμησις τῶν ἐγχωρίων προϊόντων ἀσφαλίζει καὶ τὴν σταθερότητα τοῦ νομίσματος. (Ι' Ἐπιστολή).

Εἰς τὴν ΙΑ' ἐπιστολὴν παρατηρεῖ πῶς μὲ τριπλασίαν σχεδόν ἔναντι τοῦ 1816 ἐξαγωγὴν βάμβακος ἐξ Ἀμερικῆς τῷ 1826 εἰσέπραξαν οἱ παραγωγοὶ σχεδόν τὰ αὐτὰ ποσὰ πρὸς τὰ τοῦ 1816, τῶν τιμῶν μειωθειῶν εἰς τὸ 1/3 σχεδόν ἐντὸς δεκαετίας λόγω πτώσεως τῆς ζήτησεως τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ αἰτιολογεῖ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν δύναται νά καταλήξῃ ἢ ἐξάρτησις χώρας ἐξ ἄλλων διὰ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν προϊόντων τῆς.

Ἄλλ' οὐτε τὸ ἐμπόριον ὠφελήθη ἐκ τοῦ ὡς ἄνω τριπλασιασμοῦ τούτου τῆς ἐξαγωγῆς ἐντὸς τῆς ἄνω δεκαετίας (18' Ἐπιστολή).

III

Τὸ μικρὸν τοῦτο βιβλίον ἐνεποίησε βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Τὸ ὄνομα τοῦ καθηγητοῦ Λίστ «κατέστη πασίγνωστον ἐν Ἀμερικῇ (1). Ἡ ρηθεῖσα «Πενσυλβάνειος Ἐταιρεία διὰ τὴν πρόδοτον τῆς βιομηχανίας καὶ βιοτεχνίας» ἔλαβε τὴν ἀκόλουθον ἀπόφασιν : «Διακηρύσσει δημοσίᾳ ὅτι ὁ καθ. Φρειδ. Λίστ διὰ τῆς διακρίσεως του μεταξὺ Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ κοσμοπολιτικῆς οἰκονομίας, διακρίσεως βασιζομένης εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ὡς καὶ τῆς διακρίσεως του μεταξὺ τῆς θεωρίας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ τῶν ἀνταλλακτικῶν ἀξιών, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐνευθθεν ἀπορροδόντων πορισμάτων του ἵδρυσε σύστημα Πολιτικῆς Οἰκονομίας νέον καὶ ἀληθές καὶ παρέσχε μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας» (2). Γεῦμα δὲ ἐπίσημον παρετέθη πρὸς τιμὴν του ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας, ὅπου ἐκλήθησαν καὶ παρέστησαν τὰ ἐπισημότερα πρόσωπα τῆς Φιλαδελφείας. Ἄλλὰ ἡ ἀσθένεια τῆς συζύγου του καὶ ἡ στενόχωρος οἰκονομικὴ του θέσις—ἔζη ἐκ τῆς ἐπαρχιακῆς δημοσιογραφίας καὶ τῆς μικρᾶς ἀγροικίας του—τὸν ἐπέλεγον καὶ θὰ ἠμποδίζετο νὰ συνεχίσῃ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον του καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν ἰδεῶν του ἀγῶνα, ἂν, κατὰ συγκυρίαν, δὲν προσέκρουε ἐπὶ ἀνθρακωρυχείου, ὅπερ εἶς τινα περίπατον εἰς Reading ἀνεῦρε τυχαίως καὶ ὅπερ ἠγόρασε ἀπὸ τὸν ἀνύποπτον ἰδιοκτήτην τοῦ ἀκινήτου ὑπὸ τὸν ὁποῖον τὸ ὄρυχεῖον, ὅπερ λίαν ἐπιτυχῶς διέκρινε. Συστήσας μεγάλην Ἀνώνυμον Ἐταιρείαν, ὅπου ἐξ αἰσθήματος δικαιοσύνης προσέλαβεν ὡς προνομιούχον μέτοχον τὸν ἀφελῆ πωλητὴν τοῦ ὄρυχείου, ἤρξατο τὴν ἐκμετάλλευσίν του.

Ἡ ἐποχὴ αὐτῆ εἶναι ἡ εὐτυχεστέρα - ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως - καὶ ἡ ἡρεμωτέρα περίοδος τοῦ βίου τοῦ Λίστ. Τὸ ὄρυχεῖον ἀρχίζει νὰ ἀποδίδῃ.

1. Παρέσχεν οὕτω ὁ Λίστ ἐπιστημονικὰ πλέον ὄπλα εἰς τὴν ἀσκουμένην ἐθνικοοικονομικὴν πολιτικὴν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ὡς παρατηρεῖ ὁ καθ. Fr. Lenz. Die politische Ökonomie und Fr. List, «Weltwirtschaftliches Archiv» (1925) p. 186.

2. Βλ. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 54.

Ἡ ἐν Ἀμερικῇ διαμονή του παρέχει εἰς τὸν Λίστ ἕδαφος μελέτης καὶ πρακτικῆς ἀντιμετώπισεως τῶν θεωρητικῶς εἰς αὐτὸν γνωστῶν προβλημάτων, εἶναι δι' αὐτὸν πηγὴ ἐμπνεύσεων καὶ ἰδεῶν νέων. Ἐμβαθύνει εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἐνώπιον τῆς ὑπὸ τὰ βλέμματά του ἐνιαίας ἀγορᾶς καὶ οἰκονομίας τῶν αὐτοδιοικητῶν κατὰ τὰ ἄλλα Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς. Ἡ ταχεῖα μεταβολὴ τῆς Ἀμερικανικῆς Οἰκονομίας ἀπὸ γεωργικῆς εἰς γεωργοβιομηχανικὴν χώραν, ὑπὸ τὴν προστατευτικὴν ἐμπορικὴν πολιτικὴν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν — μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀπελευθέρωσιν — ἐνέπνευσαν αὐτῷ, ὡς ὁ ἴδιος διηγεῖται εἰς τὸν πρόλογον τοῦ «Ἐθνικοῦ Συστήματος Πολιτικῆς Οἰκονομίας» τὴν ἰδέαν τῆς ἐξελίξεως τῶν οἰκονομικῶν σταδίων τῶν ἐθνῶν ἀπὸ τοῦ γεωργικοῦ εἰς τὸ γεωργοβιομηχανικὸν καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ γεωργοβιομηχανοεμπορικόν (¹) καὶ τοῦ ἐνίσχυσαν τὴν ἰδέαν του περὶ ἐθνικοῦ χαρακτήρος τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς σημασίας τοῦ πολιτικοῦ παράγοντος — Κράτους — ἐν τῇ ζωῇ καὶ διαμορφώσει τῆς οἰκονομίας τῆς χώρας.

Μελετᾷ τὴν Ἴδρυσιν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ Tamaka εἰς τὸν λιμένα Clinton, ἣτις θὰ ἐξυπηρετῆ καὶ τὸ ὄρυχειον του. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ἐπιδίδεται εἰς βαθυτέραν μελέτην τῶν σιδηροδρομικῶν ζητημάτων, τῆς σημασίας τῶν σιδηροδρόμων διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ προαγωγὴν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας (²) καὶ τῆς ἐντεῦθεν σημασίας τῆς σιδηροδρομικῆς πολιτικῆς. Σκεπτόμενος διαρκῶς τὴν πατρίδα του σχεδιάζει δικτυον σιδηροδρόμων διὰ τὴν Γερμανίαν (³), προσπαθεῖ νὰ ὑποκινήσῃ πρὸς τοῦτο τὸν «Γενικὸν Γερμανικὸν Ἐμπορικὸν καὶ Ἐπαγγελματικὸν Σύνδεσμον», τοῦ ὁποίου καὶ μακρόθεν δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι σύμβουλος καὶ τέλος ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γερμανίαν καὶ νὰ θέσῃ εἰς ἐφαρμογὴν τὰ σχέδιά του.

Ἐπιτυγχάνει τὸν ὑπὸ τοῦ Προέδρου Jackson διορισμὸν αὐτοῦ ὡς Προξένου τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ἐν Ἀμβούργῳ. Ὁ Jackson ἐπιφορτίζει αὐτὸν καὶ μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διέλθῃ ἐκ Γαλλίας, ὅπως

1. Βλ. Fr. List ἔργα τομ. 5' σελ. 13.

2. Βλ. Fr. List ἔργα τομ. 5 σελ. 13 κ. ἑ.

3. Τὰ σχέδια ταῦτα ἀνακοινοῖ εἰς τὸν βαυαρὸν μηχανικὸν Joseph V. Baader εἰς ἐπιστολάς, αἵτινες ἐδημοσιεύθησαν καὶ εἰς τὴν Allgemeine Zeitung τοῦ Augsburg.

ρυθμίση ζητήματά τινά τῶν Ἑμπορικῶν σχέσεων Γαλλίας καί Ἀμερικῆς.

Τὸν Δεκέμβριον 1830 φθάνει εἰς Παρισίους, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέψει ὁ La Fayette μετὰ τοῦ ὁποίου συναντᾶται καὶ διὰ τοῦ ὁποίου γνωρίζεται μὲ πλείστας Γαλλικὰς προσωπικότητας. Ἡ ἀποστολή του ἐν Γαλλίᾳ ἐπιτυγχάνει. Ὑποβάλλει μακρὸν ὑπόμνημα ἐπὶ τῶν Γαλλοαμερικανικῶν σχέσεων εἰς τὸν Πρόεδρον Jackson. Εἰς Παρισίους γνωρίζεται μὲ τὸν Βέλγον πολιτικὸν Jean-Francois Gende bien καὶ μὲ ἄλλους Βέλγους Πολιτικούς, εἰς οὓς μὲ τὴν γνωστὴν θέρμην ἐκθέτει τὰς περὶ προστατευτισμοῦ ἰδέας του, ὡς καὶ πρότασιν του περὶ κατασκευῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Ἀμβέρσης-Ρήνου. Πόρισμα τῆς γνωριμίας του μὲ τὰ Γαλλικὰ πράγματα εἶναι σειρά ἄρθρων του δημοσιευθέντων «Revue Encyclopedique» καὶ «Le Constitutionnel» (*). Ἐκ Γαλλίας μεταβαίνει εἰς Ἀμβούργον, ὑπήκοος Ἀμερικανός, ἵνα ἀναλάβει τὴν θέσιν τοῦ Προξένου. Ἀλλὰ τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας μὴ ἐγκρινάσης τὸν διορισμὸν τοῦ List, θεωρηθέντος ὡς Persona non grata παρὰ τῆ Κυβερνήσει τοῦ Ἀμβούργου (*) ἐπιστρέφει πάλιν οὗτος εἰς Ἀμερικὴν (1831). Ἡ Οἰκονομική του κατάστασις εἶναι καλή. Τὸ ὄρυχεῖον ἀποδίδει ἀρκετά. Ἀλλ' ὁ List ποθεῖ καὶ πάλιν τὴν πατρίδα του. Ζητεῖ ἀπὸ τὸν Jackson νὰ τοῦ εὐκολύνῃ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν πατρίδα του. Διορίζεται καὶ πάλιν Πρόξενος τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἀλλὰ νῦν παρὰ τῷ Μεγάλῳ δουκάτῳ τῆς Βάδης (*). Ἐπιστρέψας μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς Εὐρώπην προσωρμίσθη εἰς Ἀμβούργον, λόγῳ ἀσθενείας τῆς συζύγου του, ὁπόθεν ἀνεχώρησεν εἰς Λειψίαν.

Ἡ ἰδέα τῆς ἀναπτύξεως τῆς σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας τῆς Γερμανίας πρωτεύει τότε πάσης ἄλλης σκέψεώς του. Μετὰ βιομηχανῶν καὶ ἐμπόρων συγκροτεῖ ὁμάδα πρὸς διάδοσιν τῆς ἰδέας κατασκευῆς σιδηροδρομικῶν γραμμῶν ἐν Σαξωνίᾳ. Τότε ἐδημοσίευσεν ἐκεῖ μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον: «Περὶ τινος συστήματος σιδηροδρόμων ἐν Σαξωνίᾳ», ὡς βάσεως Γερμανικοῦ συστήματος καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου ἀπὸ Λειψίας εἰς Δρέσδην» (über ein sächsisches Eisenbahnsystem als erundlage eines allgemeinen deutschen Eisenba-

1. Βλ. Fr. List ἔργα (ἐκδ. F. List-Gesellschaft Τόμ. Ε' σελ. 59 κ.έ.

2. Βλ. W. Lotz ἐνθ' ἄν. Τομ. 22ος σελ. 162.

3. Fr. List ἔργα ἐνθ' ἄν. Τομ. Θ'. σελ. 20.

hnsystem, 1933 (2), ἥτις ἐνεποίησε μεγάλην ἐντύπωσιν. Δὲν ἐβράδυνε νὰ συσταθῆ ἔταιρεία πρὸς τοῦτο καὶ ἡ ὑποδεικνυομένη σιδηροδρομικὴ γραμμὴ κατεσκευάσθη. Ἀποβλέπων ὁ Λίστ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν, πρᾶγμα ὅπερ θὰ ἤνω-νε οἰκονομικῶς τὴν Γερμανίαν καὶ θὰ ὠδήγει εἰς τὴν πραγματοποίη-σιν τοῦ Ἰδανικοῦ του. Ἰδρυσεν ἐν Λειψία, μετὰ τῶν Rotteck καὶ Welc-ker κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1832 τὴν «Ἐφημερίδα τῶν σιδηροδρόμων» (Eisenbahnjournal (3)). Τότε ἐξέδωκε καὶ τὸ λεξικὸν τῶν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν (Staatslexikon) (4).

Ἡ ἐπιρροή του γίνεται ὀσημέραι μεγαλυτέρα (5). Ἡ ἀπὸ τοῦ 1828 πρότασις τῆς Πρωσσίας πρὸς τὰ ἄλλα Γερμανικὰ κράτη περὶ τελωνειακῆς ἐνώσεως ἀρχίζει νὰ γίνεται εὐμενῶς δεκτὴ. Ἀπὸ τοῦ 1834 ὁ ἀριθμὸς τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν τῶν προσχωρούντων εἰς τὴν Γερμανικὴν Τελωνειακὴν Ἐνωσιν (Zollverein) αὐξάνει. Τὸ ὄνομα τοῦ Λίστ ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν Γερμανίαν, τὸ κύρος του γίνεται μεγα-λύτερον. Ἡ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Φρειβούργου ἀναλαμβάνει τὴν ἐξέ-τασιν τῆς ὑποθέσεως διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε καταδικασθῆ ὁ Λίστ ὑπὸ τοῦ Δικαστηρίου τῆς Βυρτεμβέργης καὶ κηρύσσει τὴν δίκην ἄκυρον. Διορίζεται ὁ Λίστ πρόξενος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν εἰς Λειψίαν, ὀλόκληρος ἡ Γερμανία ἀναγνώριζει τὴν ἄδικον καταδίκην του καὶ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπανίδη αὐτὸν Γερμανὸν πολίτην. Καὶ ἐνῶ ἡ τύχη ἐφαί-νετο μειδιῶσα ἄγγελμα ἐξ Ἀμερικῆς κατέστρεψε τὴν εὐτυχίαν του. Ἡ συνέπεια τῆς τότε κρίσεως, πτώχευσις τῆς ἔταιρείας τοῦ ἀνθρα-κωρυχείου, ἧς ἦτο ὁ μεγαλύτερος μέτοχος, ἔθεσε πάλιν πρὸ αὐτοῦ ὀξὺ τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς ζωῆς του. Ὁ ἄμισθος πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς ἀναχωρεῖ εἰς Βέλγιον, συνοδεῖα τῆς κόρης του. Ἐκεῖ,

1. Βλ. Fr. List Ἔργα F. Fr. List - Gesellschaft) Τομ. Γ'. σελ. 151. Εἰς τὸν τόμον τοῦτον βλ. καὶ ἄλλα ἄρθρα καὶ μελέτας καὶ ἐπιστολάς τοῦ Λίστ ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς πολιτικῆς.

2. Βλ. Fr. List Ἔργα ἐνθ' ἄν. σελ. 81 εἰς Τόμ. Θ'. σελ. 323 κ. ἔ.

3. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ λεξικοῦ τούτου ἐδημοσίευσεν τὰ ἄρθρα : Δικηγόρος (Advokat), Αἴγυπτος, Ἀφρικὴ, Ἀραβία, Ἔργασία (Arbeit), Λύστρα-λία, Τραπεζογραμμάτια (Banknote), Βαυαρικὴ Τράπεζα, Σιδηρόδρομοι (Eisenbahn), Διώρυγες (Kanäle), Ἀτμόπλοια καὶ Ἀτμάμαζαι (Dampfhoote, Dampfwa-gen) βλ. τὰ ἔργα ταῦτα εἰς Fr. List Ἔργα ἐνθ' ἄνωτ. Τομ. Ε'. σελ. 33 κ. ἔ-βλ. K. Jentsch ἐνθ' ἄν. σελ. 71 κ. ἔ.

1. Βλ. K. Jentsch ἐνθ. ἄν. σελ. 78 κ. ἔ. : List begründet das deutsche Fisenbahnsystem.

συστάσει Βέλγων πολιτικῶν, οὓς εἶχε γνωρίσει εἰς Παρισίους, εἰσάγεται παρὰ τῷ βασιλεῖ τοῦ Βελγίου Λεοπόλδῳ, ὅστις ἐκτιμήσας τὸν ἄνδρα συνέστησεν αὐτὸν παρὰ τῷ Βασιλεῖ τῶν Γάλλων Λουδοβίκῳ Φιλίππῳ (*). Ἐκ Βρυξελλῶν ὁ Λιστ μεταβαίνει εἰς Παρισίους.

IV

ΤΟ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΚΗΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΝ ΤΩΝ ΗΘΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ἘΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΠΟΒΛΗΘΕΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

Τὸ 1834 ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία τῶν Ἠθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν εἶχε προκηρύξει διαγώνισμα διὰ τὴν συγγραφὴν ἔργου ἔχοντος ὡς θέμα: «Ὅταν ἔθνος τι προτίθεται νὰ εἰσαγάγῃ τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον ἢ νὰ τροποποιῇ τὴν τελωνειακὴν τοῦ Νομοθεσίαν, ποῖα γεγονότα πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν διὰ νὰ συμβιβάσῃ κατὰ δικαιοῦτερον τρόπον τὰ συμφέροντα τῆς ἐγχωρίου παραγωγῆς πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ πλήθους τῶν καταναλωτῶν;». Τὸ θέμα ἦτο ἐπίκαιρον. Ἡ προστατευτικὴ πολιτικὴ τοῦ παρελθόντος ἐγκατελείπετο πρὸ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀγγλικῶν ἰδεῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἀλλὰ τὰ συμφέροντα τῶν παραγωγῶν ἐξετίθεντο εἰς κινδύνους. Ἡ προστατευτικὴ πολιτικὴ ἐγκατελείπετο μετὰ δισταγμοῦ καὶ οὐχὶ ἄνευ ἀντιδράσεων. Ὁ βαρῶνος Durin τοῦ προστατευτισμοῦ ὁπαδὸς εἶναι, ὁ προκαλέσας εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὴν θέσιν τοῦ ἄνω θέματος (*).

Καίτοι ὁμῶς τὸ θέμα ἦτο ἐπίκαιρον δὲν ἐκίνησε τὴν συγγραφικὴν διάθεσιν καὶ τῷ 1837, ὅτε ὁ Λιστ ἐφθασεν εἰς Παρισίους, ἡ Ἀκαδημία

2. K. Jentsch ἄν. σελ. 121 κ. ἑ. Εἰς τὸν Γάλλον Βασιλέα ὑπέβαλε ὑπόμνημα περὶ κατασκευῆς σιδηροδρομικοῦ δικτύου μετ' ἑκδοσιν χαρτονομίσματος διὰ τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια, ἀλλὰ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως προβληματικὴ ἢ προβλεφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Λιστ τῶν σιδηροδρόμων πρόσσοδος 10 ο)ο ἐπὶ τῶν κεφαλαίων (βλ. F. List ἔργα Τομὶ Ε'. σελ. κ. ἑ. σελ. 564 κ. ἑ.).

1. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς θέσεως τοῦ θέματος τούτου ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας βλέπε: Fr. List ἔργα (ἔκδ. F. List—Gesellschaft) Τομ. Δ' σελ. 9 κ. ἑ. 38 κ. ἑ.

εἶχεν ἐπαναλάβει τὴν πρόσκλησιν πρὸς συγγραφὴν καὶ ἀπάντησιν εἰς τὸ τεθὲν θέμα (*).

Ὁ Λιστ ἐθεώρησε τοῦτο εὐκαιρίαν ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλης θέσεως ἀναπτύξη τὰς ἰδέας του, καίτοι μόνον προθεσίαν 14 ἡμερῶν εἶχε πρὸς τοῦτο (*). Εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὑπεβλήθησαν τώρα 27 μελέται. Ἡ τοῦ Λιστ ἔφερε τὸ ρητὸν «καὶ τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα». Οὐδεμία μελέτη ἐβραβεύθη. Σχεδὸν ὅλαι ἐθεωρήθησαν μὴ ἀπαντήσασαι ἀκριβῶς εἰς τὸ θέμα. Ἡ τοῦ Λιστ ἐθεωρήθη μεταξὺ τῶν τριῶν πρώτων, αἵτινες ἐκρίθησαν, ὡς ἀξιοσημείωτον ἔργον (*ouvrages remarquables*) (*). Ὁ Λιστ ἐπέκρινε βραδύτερον τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴν (*), ἥτις εἶχεν ἀποτελεσθῆ ἐκ τοῦ ἄρχαιολόγου καὶ πολιτικοῦ La Borde, τῶν οἰκονομολόγων Durin, Rossi, Passy καὶ τοῦ ἱατροῦ καὶ στατιστικοῦ Villermé.

Ἡ μελέτη αὕτη τοῦ Λιστ (*) διαιρεῖται εἰς 35 κεφάλαια (*).

Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ παρατηρεῖ ὅτι ἐν τῇ πολιτικῇ οἰκονομίᾳ ἐχωρίσθη ἡ θεωρία ἀπὸ τὴν πράξιν πρὸς ζημίαν ἀμφοτέρων. Οἱ θεωρητικοὶ ὑποτιμῶντες τοὺς πρακτικοὺς οἰκονομολόγους καὶ πολιτικοὺς κατασκευάζουν, εἰς τὸ σπουδαστήριόν των ἀνεφαρμόστους θεωρίας, αἱ δὲ πρακτικοὶ ἀμελοῦντες τὴν θεωρίαν γίνονται ἐμπειρικοί. Θεωρίαι διαδέχονται ἀλλήλας — αἱ νεώτεραι κηρύσσουν σφαλεράς ἢ ἀνεπαρκεῖς τὰς παλαιότερας, οἱ φυσιοκράται κατακρίνουν τοὺς ἐμποροκράτας, ὁ Σμιθ τοὺς φυσιοκράτας, οἱ θεωρητικοὶ δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ των, οἱ δὲ πειραθέντες ἐφαρμογὴν συστήματος ἀπὸ τοῦ

2. Ὁ Λιστ εἶχε λάβει μέρος, φαίνεται, καὶ εἰς ἕτερον ἀγῶνα, ὃν τότε (1837) εἶχε προκηρύξει ἡ Ἀκαδημία μὲ θέμα ποία ἡ ἐπίδρασις τῶν κινητηρίων δυνάμεων καὶ τῶν κυκλοφορικῶν μέσων, αἵτινα διαδίδονται νῦν ἀνὰ τοὺς δύο κόσμους, ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἐθνῶν, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφον δὲν εὑρέθη βλ. εὑρέθη βλ. *Fr. List Ἔργα Ἐνθ' ἀνωτέρω Τομ. Θ' σελ. 340.*

3. *F. List: Ἔργα Τομ. Γ' σελ. 19.*

1. Βλ. τὸ Πρακτικὸν τῆς Ἀκαδημίας εἰς *F. List Ἔργα Ἐνθ' ἀνωτ. Τομ. Δ' σ. 45.*

2. Βλ. πρόλ. «Ἐθν. συστηπολ. Οἰκ.» *F. List Ἔργα Τομ. Γ' σελ. 19 κ.έ.*

3. Βλ. Ἐνθ' ἀν. Τομ. Δ' σελ. 154-545 (τὸ ἡμισυ τῶν σελίδων ἀποτελεῖ Γερμ. μετάφρασιν τοῦ Γαλ. κειμένου Ἐναντι ἐκάστης σελίδος γενομένην διὰ τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὑπὸ *Ed. Salin & Art. Sommer.*)

4. Τὴν μελέτην αὐτὴν ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ χειρογράφου τῶν Ἀρχείων τῆς Ἀκαδημίας ὁ *Art. Sommer 1926* (βλ. Ἐνθ. ἀνωτ. Τομ. Θ' σελ. 341).

Κολβέρτου καὶ ἐφεξῆς ἀπέτυχον. Τοῦτο ἐφαρμόζεται ἰδιαιτέρως εἰς τὸ περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου θέμα, θεωρίαν μὴ ἐπακριβῶς καθωρισμένην, ἥτις ἀπὸ τοῦ Quesnay ζητεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐλευθερίαν ἐμπορίου, ἐνῶ οἱ πρακτικοὶ πάσης ἐποχῆς ἠσθάνοντο πάντοτε τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν χρησιμότητα ρυθμίσεων καὶ περιορισμῶν. Καὶ προσθέτει ὁ Λιστ, ὅτι θέλει ἀποδείξει, ὅτι ὁ Ἀδάμ Σμιθ καὶ ὁ J. Say ἔχουν σημαντικὰ κενὰ εἰς τὸ σύστημά των, ἅτινα εἶναι καὶ ἡ αἰτία τοῦ ἀσυμβιβάστου θεωρίας καὶ πράξεως καὶ ὅτι ἡ ἀ λ ἡ θ ε ι α κ ε ῖ τ α ι εἰς τὸ μέσον μεταξὺ τῆς θεωρίας καὶ τῆς πράξεως τῆς σήμερον.

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου —προσθέτει— ὁ κήρυξ αὐτοῦ Quesnay ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν ὅτι μόνον ἡ γεωργία εἶναι παραγωγικὴ καὶ ὅτι ἐπομένως εἶναι μάταιον νὰ προστατεῦεται ἡ βιομηχανία, ἡ δὲ γεωργία μόνον μὲ ἐλεύθερον ἐμπόριον προάγεται. Ὁ Σμιθ δι' ἄλλων συλλογισμῶν, ἰσχυριζόμενος ὅτι τὸ ἰδιωτικὸν συμφέρον εἶναι ἰσχυρότερον καὶ δευδερκέστερον, ἀπέκρουσε πᾶσαν τοῦ Κράτους ἐπέμβασιν. Τὸ κήρυγμα τοῦτο τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ἐφεύρεσις τῶν ἐμπόρων διὰ νὰ μὴ δυσχεραίνεται τὸ ἐμπόριόν των καὶ εὐνοοῦμενον ἀπὸ τοὺς μισθωτοὺς καὶ εἰσοδηματίας διὰ νὰ ἀγοράζουσι ἐφθηνότερα, εἶναι ἐπιζήμιον διὰ τοὺς παραγωγούς. Διὰ τοῦτο οἱ πολιτικοὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀντιθέτων τούτων συμφερόντων κηρύσσουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ δυσκόλως τὴν ἐφαρμόζουσι. Ἡ Ἀγγλία θέλουσα νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἐλευθερία αὕτη τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς ἄλλας χώρας ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ὑποδούλους τὰς χώρας μὲ ἀσθενέστερον ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν.

Μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην εἰσέρχεται ὁ Λιστ εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς μελέτης. Εἰς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια ἐκθέτων τὰ, κατὰ θεωρίαν βασικὰ στοιχεῖα τῆς ἀναπτύξεως τῆς οικονομικῆς δράσεως, (ἐλευθερία οικονομικῆς δράσεως, καταμερισμὸς ἔργων, συνεργασία), καὶ παρατηρῶν ὅτι —διὰ διαφόρους ἱστορικοὺς λόγους— οὐχὶ πάντα τὰ ἔθνη ἔχουν ἐξ ἴσου ἀνεπτυγμένας τὰς παραγωγικὰς αὐτῶν δυνάμεις συμπεραίνει, ὅτι ἡ ἀλήθεια τῶν ἄνω βασικῶν ἀρχῶν, ὡς τῶν καλλιτέρων διὰ τὴν οικονομικὴν ζωὴν θὰ ἦτο ἰσχυρά καὶ ἐπὶ τοῦ διεθνοῦς πεδίου ἂν ἐβασίλευε διηνεκῆς εἰρήνη καὶ ἂν ὕπηρχε παγκόσμια Πολιτεία, ὅπου πάντα τὰ ἔθνη θὰ εἶχον τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν θέσιν, ποῦ ἔχουν ἐντὸς τοῦ Κράτους τὰ ἄτομα. Τὸ λάθος ὅθεν τῆς θεωρίας εἶναι ὅτι δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπαρξίν των ἔθνων —μέσον μεταξὺ ἀτόμου καὶ ἀνθρωπότητος— αἱ μεταξὺ τῶν ὁποίων

σχέσεις οὔτε διαρκῶς εἰρηνικαὶ εἶναι, οὔτε στηρίζονται εἰς ἰσότημον καὶ δικαίαν βάσιν. Ἄλλὰ τὸ Ἔθνος εἶναι ἡ ἀναγκαία βᾶσις τῆς διαπλάσεως τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων καὶ συνεπῶς οὐδὲν μέτρον, τεῖνον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν καὶ προαγωγὴν τῶν παραγωγικῶν κλάδων τῆς χώρας, δύναται νὰ ἀμεληθῇ. Σπουδαιότερα δὲ μέτρα εἶναι τὰ ἐξασφαλίζοντα καὶ προάγοντα τὴν ἐθνικὴν βιομηχανίαν ἐν ἀρμονικῷ συνδυασμῷ πρὸς τὰς ἄλλας παραγωγικὰς δυνάμεις.

Ἰδιαιτέρως ὁμιλῶν περὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον ὁ Λίστ παρατηρεῖ ὅτι διὰ νὰ γνωρίσωμεν ποίας ἀρχὰς δεόν νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία διὰ νὰ ρυθμίσῃ τὸ ἐμπορικόν τῆς σύστημα καὶ τὴν τελωνειακὴν τῆς νομοθεσίαν δεόν νὰ ρίψωμεν ἐν βλέμμα εἰς τὴν ἀτομικὴν οἰκονομίαν. Ἀναγνωρίζομεν εἰς αὐτὴν δύο διάφορα ἀντικείμενα· ἄφ' ἑνὸς δυνάμεις ἢ ἰκανότητος, αἵτινες εἶναι ἐνεργητικαὶ καὶ συντελοῦν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ ἄφ' ἑτέρου πράγματα παραγόμενα, ἅτινα ὡς ἀντικείμενα συναλλαγῆς ἔχουν ἀξίαν. Ἐπὶ τούτου στηρίζονται δύο διάφοροι θεωρίαι ἂν καὶ συναφεῖς εἰς πολλὰ σημεῖα. Ἡ ἀπόκτησις καὶ ἀνάπτυξις παραγωγικῶν δυνάμεων — πνευματικῶν καὶ οἰκονομικῶν — ἐξασφαλίζει τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν. Χάριν αὐτῶν ἢ δαπάνη ἀξίων καὶ ἂν φαίνεται ἐπιζημία καὶ ἀποτέλεσμα εἶναι πηγὴ πλοῦτου, καθὼς ἕνας πατέρας δαπανᾷ ἀξίαν διὰ νὰ σπουδάσῃ τὸ παιδί του καὶ πραγματοποιεῖ οὕτω αὐξήσιν τῆς πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς δυνάμεως τῆς μελλούσης γενεᾶς, οὕτω καὶ ἐν Ἔθνος δὲν πρέπει νὰ διστάσῃ νὰ δαπανήσῃ παρούσας ἀξίας χάριν τῆς ἀσφαλείας τοῦ μέλλοντός του καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας του. Ἐκατομμύρια ἀξίων ἐθυσίασαν αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι διὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Ἔθνος μὲ γεωργίαν μόνον ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐνῶ αἱ ἠθικαὶ καὶ αἱ ὕλικαί τῆς χώρας του δυνάμεις εἶναι κατάλληλοι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τῶν ἄλλων παραγωγικῶν δυνάμεων τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν οἰκονομίαν του, ἐπιβάλλον εἰσαγωγικοὺς δεσμούς, ὑφίσταται μὲν ἴσως θυσίαν τινὰ πρόσκαιρον, ἀλλ' ἐτοιμάζει οἰκονομικὸν μέλλον ἄνετον.

Τὸ προστατευτικόν σύστημα στηρίζεται ὅθεν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. Αὕτη ὁδηγεῖ καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς του.

Θεωρίαν τῶν ἀξίων ὀνομάζει ὁ Mc Culloch τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀδάμ Σμιθ καὶ εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καὶ ὁ Say, διότι παρατηρεῖ ὅ

Λίστ εἰς τὸ Δ' Κεφάλαιον τῆς μελέτης ταύτης, δὲν ἐνεβάθουναν, εἰς τὴν σημασίαν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων διὰ τὸ ἔθνος. Ὁ Ἄδαμ Σμίθ μάλιστα, συνεπέστερος πρὸς τὴν θεωρίαν του, ἐκλαμβάνει ὡς μὴ παραγωγικὴν ἐργασίαν τὴν μὴ παράγουσαν ἀνταλλακτικὰς ἀξίας, μὴ παραγωγικοὺς ὄθεν τοὺς σοφοὺς, τοὺς καλλιτέχνας, τοὺς δικαστὰς κλπ. Ὁ Say κατιδῶν τὸ κενὸν ἔπλασε τὸν ὄρον παραγωγῶν ἀθλῶν ἀξιῶν (Valeurs immaterielles), ἀλλὰ ἀφοῦ τὸ σύστημά του στηρίζεται εἰς τὴν παραγωγὴν ὑλικῶν ἀξιῶν ἢ ἔννοια τῶν ἀθλῶν ἀξιῶν ἔμεινεν ἄγονος διὰ τὴν θεωρίαν, τῶν δὲ ἀθλῶν τούτων ἀξιῶν θεωρουμένων ὡς καταναλισκομένων, ἅμα τῇ παραγωγῇ των, ἢ ἔννοια αὕτη ἀπέμεινεν ἄνευ σημασίας διὰ τὴν οἰκονομίαν. Ἐάν ἐνεβάθουναν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῆς ἐμμέσου, ἀλλὰ μεγίστης αὐτῶν σημασίας διὰ τὴν οἰκονομίαν, ἢ θεωρία του τῶν ἀθλῶν ἀξιῶν θὰ ἦτο σπουδαία συμβολὴ εἰς τὴν Πολιτικὴν Οἰκονομίαν. Ἡ ἀποψις τοῦ Say ὅτι συμφέρει νὰ ἀγοράζη τις ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκει ἐφθηνότερα παρά νὰ παράγη ὁ ἴδιος εἶναι ἀποψις στενὴ τοῦ ἐμπόρου, ποὺ περιορίζεται εἰς τὸ νὰ ἴδῃ μόνον τὰς προσωρινὰς θυσίας, ποὺ προκαλεῖ τὸ προστατευτικὸν σύστημα, στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅτι καὶ χωρὶς ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων πάντοτε ἔν ἔθνος θὰ δύναται νὰ ἀγοράζη ἕξωθεν καὶ ἐφθηνότερα.

Εἰς τὴν ἐτέραν παρατήρησιν τοῦ Say ὅτι ὁ προστατευτισμὸς ἀποτελεῖ παραχώρησιν μονοπωλίου εἰς τοὺς βιομηχάνους ἐπὶ ζημίᾳ τῶν γεωργῶν ἀντιπαρατηρεῖ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ παραχωρήσεων πρὸς ἄτομα, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἔθνος ἑνστίον τῶν ξένων ἔθνων.

Ἡ θεωρία ὄθεν τῶν Σμίθ καὶ Say εἶναι κοσμοπολιτικὴ καὶ οὐχὶ πολιτικὴ καὶ διὰ τοῦτο οὗτοι ἀντιτίθενται σφοδρῶς εἰς τὴν ἀνάμειξιν τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομίαν. Διότι δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὸ ἔθνος, ἀλλὰ διὰ τὰ ἄτομα. Εἰς τὰς μεγάλας διαφορὰς τῶν ἔθνων, πολιτισμένων καὶ μὴ, ἐλευθέρων καὶ μὴ, φωτισμένων καὶ μὴ ἢ δρᾶσις τοῦ Κράτους ὠργανωμένη καὶ συστηματικὴ θὰ φωτίσῃ, θὰ ἐκπαιδεύσῃ, θὰ ἐκπολιτίσῃ καὶ θὰ εὐκολύνῃ τὴν ἐμφάνισιν οἰκονομικῶν δυνάμεων πολυτίμων, θεωρουμένων ἀνυπάρκτων ὑπὸ τῶν ἀτόμων. Καθὼς ὁ Ἐδουάρδος Γ'. Ἰδρυσε τὴν βιομηχανίαν καὶ ἡ Ἐλισσάβητ τὴν ναυτιλίαν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὁ Κολβέρτος ἐν Γαλλίᾳ διὰ τῶν προστατευτικῶν του μέτρων, οὕτω καὶ τὰ ἄλλα ἔθνη δεόν νὰ προαχθοῦν, ἀρκεῖ νὰ ἔχουν στοιχεῖα τοιαύτης προαγωγῆς (Κεφ. Ε.) εἰς τὸ ΣΤ' κεφ. τῆς μελέτης ταύτης ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῆς ὑπερόχου θέσεως, ἣν ἀπέκτησεν ἡ Ἀγγλία (βιομηχανία, ἐμπόριον ναυτιλίαν, ἀποικίας,

θέσεως μὴ ὀφειλομένης οὔτε εἰς φυσικά αἷτια μόνον, οὔτε εἰς πνευματικά τῶν κατοίκων της, ἀλλὰ κυρίως εἰς ἱστορικούς λόγους καὶ πολιτικές ἐνεργείας τοῦ Ἑγγλικοῦ Κράτους.

Εἰς τὸ Ζ'. Κεφ. προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ ὁ Λίστ ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ χῶραι τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, ὡς ἡ Ἑγγλία, θὰ εἶχον νὰ ὠφεληθοῦν ἐκ τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων λαῶν «ἐκ τῆς πλήρους ἐπεκτάσεως τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς βορείας Ἀφρικῆς, ὡς καὶ τῆς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ἐπιταχύνσεως τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς». Ἐκ τῆς κυριάρχου θέσεως τῆς Ἑγγλίας προκαλοῦνται ἄλλως αἱ κατ' αὐτῆς ἀντιθέσεις τῶν μικρῶν Ἑθνῶν (Κεφ. Η').

Τρία κεφάλαια (Θ', Γ', ΙΑ') ἀφιερώνει ὁ Λίστ εἰς τὴν γεωργίαν, Ἐκθέτει πῶς ἔθνος ἀσχολούμενον μόνον μετὰ τὴν γεωργίαν εἶναι καθυστερημένον, δὲν γνωρίζει τὴν ἀξίαν τοῦ χρόνου, τὴν ποικιλίαν τῶν προϊόντων, τὸν καταμερισμὸν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἀξιοποίησιν αὐτῆς. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀριστοκρατίας, τῆς δεσποτείας τῶν ὀλίγων ἐπὶ τῶν λιτοδιαίτων καὶ ὑπερεργαζομένων ἀνευ συστήματος καλλιέργητων. Τὸ πᾶν ἀρχίζει νὰ μεταβάλλεται μετὰ τὸ ἐμπόριον, μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν προϊόντων μετὰ ἄλλα ἔθνη, μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἄλλοθεν προϊόντων, μετὰ τὴν ἔντασιν τῆς ἐπικοινωνίας. Ἡ ἐκ τῶν ἀνταλλαγῶν ἀδξήσις τῶν προσόδων αὐξάνει τὴν τιμὴν τῆς ἐργασίας, τὴν τιμὴν τῆς γῆς, τὸν καταμερισμὸν τῶν γεωργικῶν ἔργων διὰ τῆς ἀναπτύξεως πολλῶν καλλιεργειῶν καὶ ἐδικῶν γεωργικῶν ἔργων. Ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τὴν βιομηχανίαν εἰσάγει προόδους εἰς τὴν γεωργίαν, ἀποτινάσσει τὴν μοιρολατρείαν, διεγείρει τὸ αἶσθημα τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ laissez - faire. Πάντα ταῦτα ὀφείλονται εἰς τὴν συνεργασίαν τῆς γεωργίας μετὰ τὴν βιομηχανίαν, ἀλλὰ τῆς ἐγχώρας γεωργίας μετὰ τὴν ξένην βιομηχανίαν. Ὅμως αὕτη δὲν εἶναι ἀσφαλὴς καὶ διακαῆς. Οἱ μεταξὺ τῶν ἔθνῶν πόλεμοι τὴν διακόπτουν ἐπιζημιώτατα. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τὴν ξένην βιομηχανίαν ἀναπτύσσεται, ὅταν ὑπάρχουν οἱ κατάλληλοι ὄροι, καὶ ἡ ἰθαγενὴς βιομηχανία. Τότε ἡ ἐγχώρια γεωργία εὐρίσκει νέας ὠφελείας, ἅς ἡ συνεργασία μετὰ τὴν ξένην βιομηχανίαν δὲν παρεῖχε ἢ δὲν παρεῖχε εἰς ἱκανὸν βαθμὸν. Ἡ ἰθαγενὴς βιομηχανία προκαλεῖ τὴν ζήτησιν ἐγχωρίων προϊόντων γῆς πρὶν ἀζητήτων, ἐντείνει τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πηγῶν πρώτων ὑλῶν, προσελκύει ἐργάτας ἐκ τῆς ὑπαίθρου, ἀνατιμᾶ τὰ προϊόντα τῆς ὑπαίθρου καὶ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀγρότου, προκαλεῖ ἔντασιν κυκλοφορίας πλοῦτου καὶ κεφαλαίων μεταξὺ πόλεων καὶ

ὑπαίθρου. Ἡ λόγῳ πολέμων καὶ ἀποκλεισμῶν ἀνάπτυξις ἐγχωρίας βιομηχανίας ὑπῆρξε πολλάκις καὶ πολλαχοῦ ἀφειτηρία οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν κλάδων ἔθνους τινός.

Ἐπελθοῦσης εἰρήνης καὶ ἐλευθερίας ἐμπορίου ἢ ἀνάπτυξις αὕτη ὑπεχώρησεν ἢ ἐματαιώθη. Ἡ προστασία διὰ τῶν προστατευτικῶν δασμῶν κατέστη ἀνάγκη. Μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων τῶν βιομηχάνων καὶ τῶν καταναλωτῶν, κατ' ἀρχὰς ἀγοραζόντων ἀκριβώτερα τὰ ἐγχώρια βιομηχανικά προϊόντα, τὸ γεωργικὸν συμφέρον ἀνατιμῆσεως τῶν γεωργικῶν προϊόντων ἐκ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς καὶ τὸ ἀπώτερον, ἀλλὰ γενικώτερον καὶ μονιμώτερον συμφέρον τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ προστατευτισμοῦ.

Εἰς τὰς ὠφελείας ταύτας ἡ βιομηχανία προσθέτει καὶ ἄλλας ἀκόμη. Αὕτη εἶναι θυγάτηρ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν, τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως, τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας. Ἄναπτύσσεται καὶ προάγεται ἐξ αὐτῶν καὶ ἀναπτύσσει καὶ προάγει ταύτας. Ἡ ἀνάπτυξις τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας ὑποκινούνται ὑπ' αὐτῆς, αἱ ἐφευρέσεις τῶν ἐξυπηρετοῦν αὐτήν. Ὁ βιομηχανοσὶς κατ' ἀνάγκην γίνεται διανοούμενος. Τὰ βιομηχανικά ἔθνη ὑψοῦνται εἰς ἀνώτερον πνευματικὸν ἐπίπεδον καὶ πολιτισμὸν ἀπὸ τὰ γεωργικά, ὅπου ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων εἶναι περιωρισμένος, ἡ χρῆσις τῶν ἐπιστημῶν μικροτέρα, ἡ συνεργασία τῶν ἐργατῶν ἀραιότερα. Αἱ πόλεις, τὰ κέντρα πολιτισμοῦ συναντῶνται εἰς τὰς βιομηχανικὰς χώρας. Ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσει καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων ὄντων προσφορωτέρων ἀπὸ τὰ γεωργικά διὰ τὰς μεταφοράς. Οὕτω τὸ βιομηχανικὸν ἔθνος δύναται εὐκολώτερον νὰ ἀποκτήσῃ τὰ πολύτιμα μέταλλα (Κεφ. ΙΒ).

Αἱ κοσμοπολιτικαὶ θεωραὶ δὲν ἀγνοοῦσι βεβαίως τὰ ἀγαθὰ ταῦτα τῆς βιομηχανίας, ἀλλὰ ἰσχυρίζονται ὅτι τὰ άτομα μόνον τῶν ἀφιέμενα εἰς τὴν ἐλευθέραν οἰκονομικὴν δρᾶσιν, δύναται νὰ ἐπιτύχουν τὴν βιομηχανικὴν ταύτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἱστορία τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύει. Συναγωνισμὸς ἐλεύθερος μεταξὺ χωρῶν ἄρτι εἰσερχομένων εἰς τὸ βιομηχανικὸν στάδιον πρὸς χώρας κυριαρχούσας βιομηχανικῶς εἶναι καταστρεπτικὸς ἄνευ προστασίας ὑπὸ τοῦ κράτους. Τὰ άτομα οὔτε ἐπιστημονικὰ μέσα, οὔτε κεφάλαια, οὔτε εἰδικευμένην ἐργασίαν δύναται μόνον τῶν νὰ ἐξασφαλίσουν εἰς βαθμὸν συναγωνιστικὸν πρὸς τὰ βιομηχανικῶς ἀνήκοντα εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἔθνη. Ἡ προστασία, ἣν ἔθνος τι παρέχει διὰ τῶν τελωνειακῶν δασμῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν του εἶναι ἀποτελεσματικὴ, ὅταν λαμ-

βάνη ὑπ' ὄψει τὰς πηγὰς πλοῦτου τῆς χώρας καὶ τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τοῦ ἔθνους κατάστασιν, ὅταν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ συμφέρον τῆς γεωργίας καὶ τῶν μεταλλείων, ὅταν ἀσφαλίζει βαθμιαίαν πρόοδον τῆς βιομηχανίας καὶ ἀποτρέπει ὀπισθοδρόμησιν ἢ ἐπικινδύνους διακυμάνσεις βιομηχανίας καὶ γεωργίας, ὅταν ὑποβοηθεῖ τὴν ἀμιλλαν τῶν βιομηχάνων τοῦ ἐσωτερικοῦ, ὅταν προκαλῆ τὴν εἰσροὴν κεφαλαίων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ὅταν εἶναι ἐνιαία καὶ διαρκῆς μὴ διακοπτομένη ἀπὸ ἀντιφατικὰ μέτρα (Κεφ. ΙΓ').

Περαιτέρω ὁ Λιστ ἀποκρούει τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ διὰ τοῦ προστατευτισμοῦ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας ἀποτρέπει τὰ κεφάλαια ἀπὸ τὴν φυσικὴν τῶν ὁδῶν, διότι καὶ τὰ πνευματικὰ κεφάλαια καὶ ἡ ἐργασία πλεονάζουν εἰς τὴν γεωργίαν, ἥτις δὲν δύναται νὰ κάμῃ ἐντατικὴν τούτων χρῆσιν. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν ἄλλων παραγωγικῶν πηγῶν προκαλεῖ τούναντίον εἰσροὴν κεφαλαίων ἀλλοδαπῶν (Κεφ. ΙΔ).

Οὔτε εἶναι ἀληθές, προσθέτει, ὅτι ἡ προστασία τῆς βιομηχανίας καθιδρύει ὑπὲρ τῶν βιομηχάνων μονοπώλιον ἐπιζήμιον διὰ τοὺς καταναλωτὰς τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων, διότι ἡ ὠφέλεια τῆς βιομηχανίας ἐκ τῆς προστασίας κατανέμεται εἰς τὸ ἔθνος, ἄλλως, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω ἡ προστασία δὲν πρέπει νὰ εἶναι τοιαύτη, ὥστε ν' ἀποκλείῃ τὸν ἐσωτερικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν βιομηχάνων (Κεφ. ΙΕ). Ἡ ἐξασφάλισις τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς εἰς τοὺς ἐγχωρίους βιομηχάνους δὲν γίνεται ἐπὶ ζημίᾳ τῶν καταναλωτῶν, διότι οἱ καταναλωταὶ γεωργοὶ ὠφελοῦνται, ὡς εἶδομεν, ἐκ τῆς ἐντονωτέρας ζητήσεως τῶν προϊόντων ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, αἱ δ' ἄλλαι τάξεις ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐργασιῶν καὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ πλοῦτου. Καὶ ἐὰν ἀκόμη οἱ γεωργοὶ προσωρινῶς ζημιῶνται, ὠφελοῦνται ὁμως ἐκ τῆς σταθερότητος τῆς ζητήσεως ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου ἀγορᾶς, ἐνῶ αἱ κρίσεις τῆς διεθνοῦς ἀγορᾶς προκαλοῦσαι ἀστάθειαν ζητήσεως ζημιῶσι περισσότερο αὐτοὺς (Κεφ. ΙΣΤ).

Εἰς τὸ ΙΖ' κεφάλαιον τῆς μελέτης ταύτης ἐξετάζει ὁ Λιστ ἐὰν ἡ γεωργία ἔχει ἀνάγκην προστασίας. Καὶ ἀπαντᾷ ἀποφατικῶς, διότι δὲν δύναται νὰ εὐνοηθῆ διὰ δασμῶν γεωργία, πού δὲν στηρίζεται εἰς οἰκτεῖον κλίμα καὶ ἔδαφος. Αὐξήσις τῆς τιμῆς τῶν γεωργικῶν προϊόντων διὰ τῶν δασμῶν, ἀποτελεῖ ἀδύνησιν τιμῆς πρώτων ὑλῶν, ἐμπόδιον τῆς βιομηχανίας καὶ κατ' ἀποτέλεσμα ζημίαν τῆς γεωργίας τοσοῦτον κατὰ τὰ προειρημένα ὠφελουμένης ἐκ τῆς βιομηχανίας. Ἡ γεωργία ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεώς της ἀποτελεῖ μονοπώλιον, οὔτε ἡ ἐπέ-

κτασις ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βιομηχανίαν. Ὁ συναγωνισμὸς ξένων γεωργικῶν προϊόντων πρὸς τὰ ἐγχώρια ἐν τῇ ἐθνικῇ ἀγορᾷ εἶναι λίαν περιορισμένος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν βιομηχανικὸν συναγωνισμὸν. Δασμοὶ προστατευτικοὶ τῆς γεωργίας, ἅμα τιθέμενοι, φαίνονται ὠφελοῦντες τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ τάχιστα φαίνεται ἡ ζημία, ἣν προκαλοῦν γενικῶς, ὅπου δ' ἐπεβλήθησαν τοῦτο ἐγένετο, διότι οἱ βιομήχανοι ἠνέχθησαν προσωρινῶς τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἔχωσι πολεμίους τοὺς γεωργοὺς.

Ἐπανερχόμενος ὁ Λίστ εἰς ὅσα ἤδη περὶ τῆς γεωργίας ἐξέθεσεν εἰς τὰ Κεφ. Θ' - ΙΑ'—ἦτοι περὶ τῆς γεωργίας ἀπομονωμένης, ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἐπηρεαζομένης καὶ τέλος ἐν ἰσορροπίᾳ μετὰ τῆς βιομηχανίας τελούσης, τῶν προϊόντων ἀμφοτέρων ἀπορροφωμένων ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἀγορᾶς ἀναφέρει τρεῖς περιόδους ἐξελίξεως τῆς γεωργίας: α) ἐκείνην, καθ' ἣν οἱ ἀγρόται κατασκευάζουν οἱ ἴδιοι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κατειργασμένων εἰδῶν, ὧν ἔχουσιν ἀνάγκην, β) ἐκείνην ὅπου ἐγχώρια βιομηχανία συνυπάρχουν μετ' ἔξωθεν εἰσαγωγῶν βιομηχανικῶν εἰδῶν καὶ γ) ἐκείνην, καθ' ἣν αἱ ἐγχώρια βιομηχανία ἐξυπηρετοῦσι ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐσωτερικὴν ἀγοράν. Εἰς τὰς τρεῖς ταύτας περιόδους προσθετέα καὶ τετάρτη, ὅπου πρῶται ὕλαι εἰσάγονται ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ κατειργασμένα προϊόντα τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας ἐξάγονται εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Φαίνεται, λέγει, ἡ εἰσαγωγή αὕτη πρῶτων ὑλῶν ὠφελεῖ τὴν ἐγχωρίαν καὶ προάγει αὐτὴν εἰς ἀνώτερον βαθμὸν. Καὶ ὅμως ἡ κατεργασία πρῶτων ξένων ὑλῶν ὑπὸ τῆς ἐγχωρίας βιομηχανίας προκαλεῖ ζήτησιν ἐντονωτέραν προϊόντων τῆς ἐγχωρίας γεωργίας καὶ ἐπέκτασιν τοῦ συγκοινωνιακοῦ δικτύου. Προκαλεῖται ζήτησις γαιῶν καὶ βελτιοῦται καὶ εἰδικεύεται ἡ ἐγχωρία γεωργία ἐν ἀνταγωνισμῷ ἀμίλλης ἐπιδράσει τῶν εἰσαγομένων ξένων γεωργικῶν προϊόντων.

Εἰς τὸ ΙΘ' κεφάλαιον ὁμιλεῖ ὁ Λίστ περὶ τοῦ ἐμπορίου, ὡς παραγωγικῆς δυνάμεως. Ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐμπόριον ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτοῦ τοῦ διαμέσου μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως εἶναι παραγωγικόν καὶ ὅτι τοῦτο ὡς καὶ ἡ βιομηχανία δὲν πρέπει ν' ἀφήνεται μόνον εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν ἐμπόρων καὶ εἰς τὰς ἐναντί των διαθέσεις τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀλλὰ νὰ προστατεύωνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Καὶ καταλήγει: «Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου δὲν εἶναι ἀπραγματοποιήτον ὄνειρον. Εἶναι νόμος τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ἐν αὐτῇ πάντες οἱ λαοὶ τῆς γῆς θὰ ἐπιτύχουν τὴν ὑψίστην εὐτυχίαν των, ἀλλὰ μόνον ὅταν ὅλα τὰ ἔθνη φθάσουν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν οἰκονομικῆς, ἡθι-

κής, κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξεως». Ὑπὸ τοὺς σημερινούς ὄρους, προσθέτει, ἡ ἰδέα τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου εἶναι κήρυγμα ἐμπόρων, οἵτινες δὲν δυσκολεύονται ἐν τῷ ἀτομιστικῷ τῶν συμφέροντι νὰ κερδίζουν καὶ ἐκ τῆς ζημίας τῆς χώρας νὰ πωλοῦν καὶ εἰς τοὺς ἐχθρούς τῶν ἀρκεῖ νὰ κερδίζουν καὶ ἐν δυστυχίᾳ τῆς χώρας τῶν νὰ τὴν ἐγκαταλείπουν, ἀλλαχοῦ μεταφέροντες τὸ ἐμπόριόν τῶν.

Μόνον ἡ σύγκυσις μεταξὺ τῆς ἐννοίας τῶν ἀνταλλακτικῶν καὶ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων κατέστησε δυνατὴν τὴν ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν ἀποδοχῆν τοῦ δόγματος τούτου τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου.

Οἱ τελωνειακοὶ δασμοὶ εἶναι ὅθεν ὑπὸ τοὺς σημερινούς ὄρους τὸ καλλίτερον μέσον ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ προαγωγή τῆς ἐγχωρίου οἰκονομίας εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἤδη προηγμένων χωρῶν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη δὲν εἶναι θεωρητικὸν αἶτημα, ἀλλὰ ἱστορικὴ ἀνάγκη. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς θὰ φέρῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο παράδοξον (Κεφ. ΚΑ'). Ἐκ τῶν τελωνειακῶν δασμῶν (ἀπαγορευτικῶν καὶ προστατευτικῶν) προτιμώτεροι θεωρητικῶς οἱ ἀπαγορευτικοὶ ἀλλὰ αἱ πολιτικαὶ ἀνάγκαι ἐνδεικνύουσιν ἀπλῶς τοὺς προστατευτικούς δασμούς (Κεφ. ΚΒ), ρυθμιστέους ἐν ἐκάστη χώρα ἀναλόγως τῆς σχετικῆς καταστάσεως τῶν τιμῶν, τῶν ἡμερομισθίων, τῶν κεφαλαίων τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ μεταφορῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων χωρῶν (Κεφ. ΚΓ). Καὶ τοῦτο προκειμένου περὶ τῆς κατὰ πρῶτον εἰσαγωγῆς. Προκειμένου περὶ μεταβάσεως ἀπὸ ἥδη ἰσχύοντος συστήματος ἀπαγορευτικῶν δασμῶν εἰς σύστημα προστατευτικῶν δέον νὰ γίνῃ τοῦτο βραδέως καὶ βαθμιαίως ἐξασφαλιζομένων παραλλήλως συγκοινωνίας, τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως, βραβείων εἰς καλοὺς βιομηχάνους καὶ καλοὺς ἐργάτας καὶ συντόνου παρακολουθήσεως ὑπὸ τοῦ κράτους. Αἱ πρῶται ὕλαι δέον ν' ἀπαλλαγῶσιν ἐντελῶς εἰσαγωγικῶν δασμῶν. Ἡ ἐκ τῆς ἐλαττώσεως καὶ βαθμιαίας καταργήσεως τῶν δασμῶν ζημίᾳ τοῦ Δημοσίου Ταμείου δέον ν' ἀναπληρωθῇ μὲ φόρον ἐπὶ τοῦ εἰσοδήματος (Κεφ. ΚΔ). Ἐπίσης βαθμιαίως δέον νὰ γίνῃ ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ προστατευτικοῦ συστήματος εἰς τὸ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, διατηρουμένων μόνον τῶν ταμειευτικοῦ σκοποῦ δασμῶν. Καὶ καταλήγει ὁ Λίστ: Καὶ ἡμεῖς εἴμεθα κοσμοπολίται ἀλλὰ ἐπὶ στερεωτέρας βάσεως, ἐπὶ τοῦ ἔθνους. Πρῶτον πολῖται τοῦ Κράτους καὶ εἶτα πολῖται τοῦ κόσμου (*citoyens du monde*) (Κεφ. ΚΕ). Τὸ σύστημα τῶν ἐμπορικῶν συμβάσεων εἶναι τὸ καλλίτερον διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου (Κεφ. ΚΣ).

Εἰς τὰ κεφάλαια ΚΖ' ἕως ΛΒ' ἐπιχειρεῖ ὁ Λιστ βραχείαν ἐπισκόπησιν τῆς Οἰκονομικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ἰσπανίας, Πορτογαλλίας, Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ρωσίας. Ἀντικρούων τὸν Ἀδάμ Σμιθ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς Ἀγγλίας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους. Ἡ Ἀγγλία, χώρα γεωργικὴ καὶ κτηνοτροφικὴ μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος, καθίσταται ἔκτοτε βιομηχανική, τοῦ Ἐδουάρδου Γ' καλέσαντος ὑφαντουργοὺς τῆς Φλάνδρας, οὓς ἐξετόπιζον πολιτικοὶ ἀγῶνες καὶ ἀπαγορεύσαντος εἰς τοὺς ὑπηκόους του νὰ φέρουν ἄλλα μάλλινα ἐνδύματα πλὴν τῶν μὲ Ἀγγλικὰ ἔρια καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ὑφαινομένων καὶ κατασκευαζομένων (13ος αἰὼν) καὶ τοῦ Ἐδουάρδου Δ' ἀπαγορεύσαντος τὴν εἰσαγωγὴν ὑφασμάτων εἰς Ἀγγλίαν (14ος αἰὼν). Καὶ ὑπεχώρησε μὲν βραδύτερον ἢ Ἀγγλία πιεζομένη ὑπὸ τῶν Ἀσιατικῶν πόλεων ἀπειλοῦσων πόλεμον (Συνθήκη τῆς Οὐτρέκτης 1474), ἀλλ' ἤδη ἡ Ἀγγλικὴ ὑφαντουργία εἶχε στερεωθῆ. Τὴν πολιτικὴν ἀποκλεισμοῦ ξένων ἐμπορευμάτων ἠκολούθησεν ὁ Ἐρρίκος ὁ Ζ', ὁ Ἐδουάρδος Ε' καὶ ἡ Ἐλισσάβητ. Ἐπὶ Ἰακώβου Α' αἱ ἐξαγωγαὶ ὑφασμάτων ἐξ Ἀγγλίας ἔφθασαν τὰ 2.000.000 λίρας στερλίνας. Δεσπόζουσα ἐν τῇ ὑφαντουργίᾳ ἡ Ἀγγλία κατέκτησε καὶ τὴν Πορτογαλλικὴν ἀγορὰν διὰ τῆς συνθήκης Methuen (1703). Ἡ ἐπὶ Ἐλισσάβητ πολιτικὴ ἐξαγωγῆς σιτηρῶν καὶ ὁ περὶ ναυτιλίας νόμος (Navigation Act I 1651), ὁ ἀπαγορεύων τὰς εἰσαγωγὰς ἐν Ἀγγλίᾳ εἰ μὴ μόνον δι' Ἀγγλικῶν πλοίων, ὅστις κατέστρεψε τὸ Ὀλλανδικὸν ἐμπόριον ἠσφάλισε τὴν βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν τῆς Ἀγγλίας, τὸ δὲ ἀποικιακὸν ἐντεῦθεν Κράτος αὐτῆς καὶ τὴν οἰκονομικὴν τῆς ἀκμὴν (Κεφ. ΚΖ'). Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας ἐμιμήθη ἡ Γαλλία. Ὁ Φραγκῖσκος Α' εἰσήγαγεν ἐκ Μιλάνου μορέας καὶ ἐνεκλιμάτισε τὴν σηροτροφίαν καὶ τὴν μεταξουργίαν ἐν Γαλλίᾳ.

Ἡ προστατευτικὴ τῆς βιομηχανίας πολιτικὴ τοῦ Ρισελιέ καὶ τοῦ Μαζάρινου ἐτι δὲ μάλλον τοῦ Κολβέρτου ἠσφάλισαν τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέων εἶπεν: «Καὶ ἀπὸ γρανίτην ἂν εἶναι μία χώρα δύναται νὰ γίνῃ σκόνῃ ἂν εἰσαγάγῃ τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον». Εἰς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου διδασκαλίαν τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ (Say) ἀντετάχθησαν πλὴν ἄλλων ὁ διάσημος χημικὸς Chrtal (1), ὁ βαρῶνος Dupin (2) καὶ ἄλλοι (Κεφ.

1. De l' Industrie Francaise. Tom. 2, Paris, 1819.

2. Les forces productives de la France, 2tomes, Paris 1827.

ΚΗ). Ἐν Γερμανίᾳ ἡ ἔνωσις τῶν Ἀνσεατικῶν πόλεων (1241) καὶ ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀποδεικνύει τὴν σημασίαν τῆς κρατικῆς ἐπεμβάσεως διὰ τὴν οἰκονομίαν. Οἱ Ἄγγλοι κατέστρεψαν τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀνσεατικῶν καὶ ἡ ἔνωσις τῶν πόλεων τούτων διελύθη τῷ 1930. Ἡ ἔνωσις αὕτη θὰ ἀντεῖχε, ἐάν ἡ οἰκονομία των ἐστηρίζετο ἐπὶ παραλλήλου καὶ ἰσορροποῦ ἀναπτύξεως καὶ τῶν ἄλλων παραγωγικῶν κλάδων (ὡς τῆς βιομηχανίας) καὶ οὐχὶ μόνον ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐάν ἡ πολιτικὴ τῆς ἰσχύος ἦτο μεγαλυτέρα, ἐνῶ ἡ ἐπιρροή τῆς ἐν τῇ Γερμανικῇ Διὰ τῆ ἦτο μικρά (Κεφ. ΚΘ). Οἱ Ἰσπανοὶ κακῶς πολιτευθέντες, ἐκτοπίσαντες τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς Μαυριτανούς, «χρήσιμα στοιχεῖα τῆς χώρας», καὶ ληστρικῶς ἐκμεταλλευθέντες τὰς ἀποικίας των ἔχασαν τὴν οἰκονομικὴν θέσιν εἰς ἣν εἶχον ἀνέλθει, τῆς Πορτογαλλίας ἡ ἀκμὴ ἔπληξε τὴ Βενετίαν, ἣτις θὰ ἀντεῖχε, ἀντὶ νὰ μάχεται μὲ τὰς ἄλλας Ἰταλικὰς πόλεις Γένουαν, Πίζαν ἐπεδίωκε Ἑθνικὴν τῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας ἔνωσιν, ἣτις πάσας ταύτας θὰ ὠφέλει (Κεφ. Λ). Αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι Ἀμερικῆς ἀποτινάξασαι τὸν Ἀγγλικὸν ζυγὸν καὶ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῶν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑποδοῦλωσιν εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ἀνεξαρτησίας των, πρωτοβουλία αὐτοῦ τοῦ Γεωργ. Βάσιγκτων εἰσήγαγον τελωνειακοὺς δασμοὺς προστατευτικοὺς τῆς βιομηχανίας των καὶ ἠλάτωσαν κατὰ 10% τὰ τέλη τῶν δι' Ἀμερικανικῶν πλοίων εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων (1706). Καὶ τὰ προστατευτικὰ ταῦτα τῆς βιομηχανίας τέλη ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς ξένων βιομηχανικῶν προϊόντων ἠυξήθησαν βαθμιαίως καὶ ἐπανειλημένως (δασμολόγιον 1794, 1816, 1822, 1828), Κεφ. ΛΑ'. Ἡ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας εἰσαγωγὴ τοῦ ἐλευθεριάζοντος δασμολογίου τοῦ 1818, ὅπερ ἐτέθη πρὸς παρασκευὴν τῆς καθιδρύσεως ἐλευθέρου ἐμπορίου, προεκάλεσε τοιαύτην κατάπτωσιν τῆς Ρωσικῆς οἰκονομίας, ὥστε ἠναγκάσθη ἡ Ρωσσία νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸ πρῶν σύστημα (1822) Κεφ. ΛΒ'.

Τέλος, ὁ Λιστ ποιούμενος λόγον περὶ τῶν διαφόρων συστημάτων τελωνειακῆς πολιτικῆς (Κεφ. ΛΓ) «περὶ τοῦ πνεύματος τῶν διαφόρων συστημάτων Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν περὶ Τελωνείων νομοθεσίαν» διακρίνει τὸν μερκαντιλισμὸν ἀπὸ τὸ βιομηχανικὸν σύστημα, τοῦτο δὲ ἀπὸ τῶν φυσιοκρατῶν καὶ τέλος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ «φυσικοῦ συστήματος Πολιτικῆς Οἰκονομίας». Ἐνῶ ὁ μερκαντιλισμὸς, παρατηρεῖ «θέτων, ὡς βάσιν ὅτι ἐν ἔθνος δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ παρ' ὅ, τι ἔχανεν ἐν ἄλλο καὶ ὅτι ὁ πλοῦτος τῶν Ἑθνῶν συνίστατο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κατοχὴν πολυτίμων μετάλλων» καὶ ἦτο σύστημα γεννηθὲν ἀπὸ στενοκεφάλους ἰδέας

ἐμπόρων, τὸ βιομηχανικὸν σύστημα (systeme manufacturier) (1), ὅπερ δὲν πρέπει νὰ συγγέηται μὲ τὸ μερκαντιλιστικόν, καίτοι ἀπεσκόπει εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, «ἐφθασεν ὁμως εἰς τὴν ὑπερβολὴν νὰ ἐμποδίζῃ τὴν ἐξαγωγὴν τῶν γεωργικῶν προϊόντων καὶ τῶν πρώτων ὑλῶν. Τὸ φυσιοκρατικὸν ἢ γεωργικὸν σύστημα ἀπλὴ ἀντίδρασις κατὰ τῶν προηγουμένων ὠδήγησεν εἰς τὸ κοσμοπολιτικόν, ὅπερ ἐστηρίχθη εἰς αὐτὴν ἰδέαν, ἠγγόνησε τὸν πόλεμον καὶ κατέληξεν εἰς τὴν ἐσφαλμένην ἰδέαν ὅτι τῶν προϊόντων ἀγοραζομένων μὲ προϊόντα τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον εἶναι πάντοτε καλὸν ἢ πρὸ οἰασδῆποτε συνθήκας. Τὸ σύστημα τοῦτο ἀγνοῆσαν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ πρόοδος τῆς γεωργίας τῶν Ἑθνῶν εἶναι βραδεῖα καὶ ὅτι ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ὀφείλονται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν βιομηχανικῶν δυνάμεων ἐφθασε εἰς ἀντιφάσεις καὶ ἐναντίους πρὸς τὴν φύσιν συλλογισμοῦ. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐν τῷ συστήματι ἐθάμβωνε περισσότερο ἦτο ὁ συλλογισμὸς ὅτι ἡ φύσις αὕτη ὑπεργόρευεν εἰς τοὺς λαοὺς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου λόγῳ τῆς ποιικιλίας τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς παραγωγῆς κατὰ χώρας καὶ ὅτι ἦτο ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν νὰ ἀναγκάσωμεν τὸν βορρᾶν νὰ παράγῃ τοὺς καρποὺς τῶν μεσημβρινῶν χωρῶν. Τὸ ἐπιχείρημα ὁμως, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, ἰσχύει μόνον διὰ τὰ προϊόντα τῆς γῆς. Ὁρθῶς βεβαίως ὁ Σμιθ ἀπέδειξεν ὅτι πλοῦτος δὲν εἶναι τὰ πολῦτιμα μέταλλα καὶ ἀνήγαγε τὴν ἐργασίαν εἰς κυρίαν πηγὴν πλοῦτου, ἀλλὰ δὲν διεκρίνε τὴν σημασίαν τῆς ἀπλῆς σωματικῆς ἐργασίας (τοῦ κωπηλάτου λ. χ.) ἀπὸ τὴν πνευματικὴν (τοῦ μηχανικοῦ λ. χ.) καὶ δὲν ἐνεβάθυνε εἰς τοὺς λόγους, πού προκαλοῦν τὴν ἐργατικότητα καὶ πού ἀσφαλίζουν τὰ καλλίτερα ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας, δηλαδὴ εἰς τοὺς κοινωνικοὺς, νομικοὺς, πολιτικοὺς κλπ.) ὄρους τῆς οἰκονομικῆς δράσεως. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καταλήγει ὁ Ἄριστ, ὀφείλεται εἰς τὰς εὐρείας καὶ σοφὰς ἐργασίας τοῦ Chaptal τοῦ Dupin καὶ τοῦ Droz (2), οἵτινες ἐνεβάθυναν εἰς τὴν φύσιν τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Τὸ κοσμοπολιτικὸν σύστημα, ὅπερ τιμοῦν οἱ Ἄγγλοι οἰκονομολόγοι εἶναι τὸ σύστημα, ὅπερ παρέχει καὶ ἐξασφαλίζει εἰς τὸ ἔθνος τῶν τὴν κυριαρχίαν τοῦ κόσμου (Κεφ. ΛΓ). Τὸ σύστημα, ὅπερ ἀνωτέρω ἐξετέθη, στηριζόμενον εἰς τὴν

1. Τοῦ Κολβέρτου.

2. Βλ. ἀν. σελ. 31 καὶ J. Droz : *Economie politique ou principes de la science de richesse*, Paris 1823.

φύσιν τῶν πραγμάτων, τὴν διαφορὰν τῶν ἔθνων, τὴν πολιτικὴν σημασίαν αὐτῶν, τὰ αἰσθήματα καὶ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐχὶ εἰς ἀφηρημένας ἰδέας ἢ πόθους εἶναι τὸ «φυσικὸν σύστημα Πολιτικῆς Οἰκονομίας» (Κεφ. ΛΔ).

Ἡ ἀπάντησις ὄθεν εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τεθὲν ἐρώτημα ἀνακύπτει ἀφ' ἑαυτῆς ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Ἐάν ἡ χώρα εἶναι καθυστερημένη καὶ ἄνευ ἀνεξαρτήτου εὐπορούσης μεσαίας τάξεως, ἄνευ κεφαλαίων, ἡ δὲ γῆ ἀνήκει ὀλόκληρος εἰς ὀλίγους προνομιούχους δέον νὰ εὐκολύνῃ τὰς εἰσαγωγὰς ξένων κατειργασμένων προϊόντων ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι αἱ ἀποστέλλουσαι τὰ προϊόντα ταῦτα χώραὶ δὲν δυσχεραίνουν τὴν εἰς αὐτάς εἰσαγωγὴν γεωργικῶν προϊόντων καὶ πρώτων ὑλῶν τῆς εἰσαγωγῆς τὰ κατειργασμένα προϊόντα χώρας. Ἐάν χώρα κατέχουσα τὰ ἀναγκαῖα πνευματικὰ μέσα εἶναι μικρά, ὥστε νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ πλοῦτου τῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς τῆς διὰ νὰ ἀναπτύξῃ ἰδίαν βιομηχανίαν, νὰ ἐνωθῆ ἐμπορικῶς μὲ ἄλλας χώρας. Διὰ χώραν προικισμένην μὲ ὄλους τοὺς ὄρους βιομηχανικῆς ἀναπτύξεώς τῆς, ἔαν ἔχῃ ἀπαγορευτικούς δασμοὺς νὰ τοὺς μετριάσῃ προστατεύουσα τοὺς βιομηχανικούς ἐκείνους κλάδους, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ θὰ καταστῶσιν ἐπικερδεῖς. Ἐάν ἡ χώρα δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς βιομηχανικῆς ἀκμῆς νὰ βοηθήσῃ ἑαυτὴν διὰ προστατευτικῶν δασμῶν, οὓς νὰ ἐλαττώσῃ βαθμιαίως ἐφ' ὅσον προαγομένη δύναται νὰ ἀντιμετωπίσῃ κάθε ξένον συναγωνισμὸν. (Κεφ. ΛΕ).

V

Ἐπὲρ τὰ δύο ἔτη ἔμεινεν ἀκόμη ὁ Λιστ εἰς Παρισίους, ὅπου ἔσχε διαφόρους σχέσεις, συνομιλίας καὶ συζητήσεις μὲ διαφόρους προσωπικότητας ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἰδεῶν του. Ἐπεσκέφθη τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, συνεδέθη μὲ τὸν εἰς Γαλλίαν ἐξόριστον τότε διὰ τὰς φιλελευθέρων ἰδεῶν του ποιητὴν Ἐρ. Χάινε καὶ ἐπεδόθη εἰς διαφόρους μελέτας. Δύο ἀκόμα μελέτας του ἐπὶ τοῦ θέματος, ὅπερ ἀνέπτυξεν ἤδη ἐν ταῖς πρὸς Ingersoll ἐπιστολαῖς καὶ ἐν τῇ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὑποβληθείσῃ μελέτῃ του ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν ἐν Στουτγάρδῃ καὶ Τυβίγγῃ ἐκδιδομένην τριμηνιαίαν Ἐπιθεώρησιν «Deutsche Vierteljahres Schrift» ὑπὸ τοὺς τίτλους : «Ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ περιορισμὸς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπό-

ψεως» (1) καὶ «περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς ἀξίας μιᾶς ἐθνικῆς βιομηχανικῆς δυνάμεως» (2).

Ἡ πρώτη τῶν μελετῶν τοῦ εἶναι περίληψις (3) τοῦ ἱστορικοῦ μέρους τῶν κεφαλαίων ΚΞ'—ΛΒ' τῆς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Παρισίων ὑποβληθείσης μελέτης. Εἰς τὴν δευτέραν ἐκθέτει τὴν γένεσιν τῆς βιομηχανίας, ὡς ἰδίου παραγωγικοῦ κλάδου, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως τῶν πόλεων. Ἡ βιοτεχνία κατ' ἀρχάς, προωθήσασα καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ αὐξήσασα τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐζῶταν καὶ προκαλέσασα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐξελίχθη διὰ τῶν ἐφευρέσεων καὶ τῶν μηχανῶν εἰς τὴν νεωτέραν βιομηχανίαν πηγὴ δυνάμεως καὶ πλοῦτου τῶν ἐθνῶν. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν βιομηχανικῶν καὶ τῶν ἀγροτικῶν χωρῶν εἶναι φανερά. Τοῦτο ἀποδεικνύει κυρίως ἡ ἱστορία τῆς Ἀγγλίας, «τῆς γεωργικοβιομηχανοεμπορικῆς» χώρας, ἥτις τῇ βοήθειᾳ καταλλήλου πολιτικῆς τοῦ Κράτους ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν ταύτην.

Οἱ φυσιοκράται παρορῶντες τὸν ρόλον τοῦ Κράτους ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ πλοῦτου τῶν Ἐθνῶν καὶ θεωροῦντες τὸν πλοῦτον, ὡς ἔργον μόνον τῶν ἀτόμων καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἀτομικῆς μόνον δράσεως, ἀντιμετωπιζομένη κυρίως εἰς τὰ ἐμπορικὰ ἔργα ὄχι μόνον ἐφθασαν εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι «ὀλόκληρος ὁ κόσμος δεόν νὰ θεωρῆται ὡς παγκοσμία δημοκρατία ἐμπόρων» (Quesnay). Τὸν κοσμοπολιτισμὸν καὶ τὸν ἀτομισμὸν τοῦτον, ὡς γνωστὸν, ἐσυνέχισε ὁ Ἀδάμ Σμίθ. Διὰ μακρῶν, ὡς καὶ εἰς ἄλλας τοῦ μελέτας, ἀποδεικνύει ὁ Λίστ πόσον σόφισμα περιέχει ἡ περὶ ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου, ὡς πηγῆς πλοῦτου τῶν ἐθνῶν, θεωρία, ἐπὶ πόσων ἀντιθέτων πρὸς τὴν πραγματικότητα προϋποθέσεων στηρίζεται καὶ πόσον ἀποκρύπτει τὸν Ἀγγλικὸν ἐγωϊσμὸν οἰκονομικῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου κυριαρχίας. Καὶ ἐπαναλαμβάνει καὶ πάλιν ὅτι κάθε ἄλλο ἡμονοπῶλιον ὑπὲρ τινῶν καθιδρῶν οἱ προστατευτικοὶ δασμοί, ὅταν τὸ ἔθνος εἶναι προικισμένον

1. «Deutsche Vierteljahres Schrift», VI, 2 τεῦχος (1839) σελ. 131 - 268 F. List ἔργα. Τομ. 5 σελ. 317 κ. ἔ. 623.

2. «Deutsche Vierteljahres—Schrift» IX. Τευχ. 1 (1840) σελ. 142 - 190, F. List ἔργα (ἔκδ. F. List. Gesellschaft) Τομ. 5 σελ. 350 κ.ἔ. 650.

3. F. List ἔκδ. ἀν. σελ. 317 σημ. 1.

μέθλα τὰ στοιχεῖα πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας», ὡς λ.χ. ἡ Γερμανία διακρινομένη διὰ τὰς ἐπιστήμας καὶ τέχνας τῆς, τὰς ἐφευρέσεις τῆς καὶ ἐν γένει διὰ τὸν ἔντονον πνευματικὸν πολιτισμὸν τῆς καὶ τὸν δαψιλῆ φυσικὸν πλοῦτον τῆς. Ἀναλύων τέλος ὁ Λιστ καὶ πάλιν τὴν ἤδη ἐκτεθεῖσαν διαφορὰν τοῦ πλοῦτου, ὡς ἀθροίσματος ἀνταλλακτικῶν ἀξιών (Σμίθ) καὶ τοῦ πλοῦτου, ὡς συνόλου ὀργανωμένων καὶ ἀρμονικῶς συνδεομένων παραγωγικῶν δυνάμεων καταλήγει μὲ τὰ ἐκ τῆς οικονομικῆς ἱστορίας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς Ἑλβετίας παραδείγματα, ὡς ἀποδείξεις τῆς γνώμης περὶ τοῦ ἐξαιρέτου παραγωγικοῦ ἀποτελέσματος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἔθνους ὀργανωτικῆς τῶν παραγωγικῶν αὐτοῦ δυνάμεων δράσεως. Ὁ κόσμος εἶναι ἄθροισμα Ἐθνῶν. Τούτων ἡ πρόοδος εἶναι πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος: «Der höchste Grad der geistigen Bildung und der materiellen Wohlfahrt des menschlichen Geschlechtes ist nur zu erreichen vermittels Beförderung der Bildung und der materiellen Wohlfahrt der Nationalitäten».

* * *

Εἰς τὴν ἐν Παρισίοις ἐκδιδομένην ἑφημερίδα «Le Constitutionel» καὶ ἐπὶ τῇ ἀφορμῇ τῆς ἀξιώσεως τῆς Ἀγγλίας, ὅπως ἡ Γαλλία περιορίσῃ τὴν προστασίαν τῆς ἐπὶ τῆς βιομηχανίας λινῶν ὑφασμάτων ἐπὶ ἀπειλῇ ἀποκλεισμοῦ τῶν Γαλλικῶν οἴνων καὶ οἴνοπνευμάτων ἀπὸ τῆς Ἀγγλικῆς ἀγορᾶς, ἐδημοσίευσεν ὁ Λιστ ἄρθρον (1), ὅπου ἐξέθεσε τὴν μεροληψίαν καὶ ὑποκρισίαν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐξιστόρησε καὶ πάλιν (2) τὰς μεθόδους τῶν πολιτικῶν μέσων δι' ὧν ἐπεκράτησεν ἐμπορικῶς ἡ Ἀγγλία καὶ ἔναντι τῆς Ὀλλανδίας καὶ ἔναντι τῆς Πορτογαλλίας καὶ πῶς εὑρεθεῖσα αὕτη πρὸ τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς τοῦ Πορτογάλου ὑπουργοῦ κόμητος Ereceira ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ μετὰ τῆς Πορτογαλλίας τὴν συνθήκην τοῦ Methuen (1703). Ἐπανερχόμενος εἰς τὰ φυσικὰ δίκαια τοῦ ἔθνους, ὅπως βάσει κρατικῆς προστασίας ἀναπτύξῃ τὰς παραγωγικὰς του δυνάμεις καὶ ἀσφαλίσῃ τὸ μέλλον του καταλήγει: péanimoins les

1. L' Economie politique devant le tribunal de l' Histoire εἰς «Le Constitutionel» τῆς 25 Σεπτεμβρίου 1839 βλ. F. List ἔργα Του. Ε! σελ. 99 κ.έ.

2. Βάσει τοῦ ἔργου τοῦ Anderson: An Historical and chronological deduction of the origin of Commerce (ἐκδ. M. Coombe), Dublin 1790 καὶ Ch. King: The british merchand, London 1721.

restrictions ne sont légitimes que lorsqu'elles ont pour but de séconder l'éducation Industrielle de la nation» (1).

Εἰς τὴν Γενικὴν Ἑφημερίδα «Augsburg»—διευθυνομένην πάντοτε ὑπὸ τοῦ Kolb, φίλου τοῦ Λιστ—καὶ ἐπ' ἀφορμῇ ἀνταποκρίσεως διὰ τὴν βιομηχανικὴν ἔκθεσιν Παρισίων (1939) ἐπανήλθε πάλιν ὁ Λιστ εἰς τὴν θεωρητικὴν διερεύνησιν τοῦ θέματος τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας (2).

Εἰς Παρισίους εὐρισκόμενος, ὅπου ἤδη εἶχε μεταβῆ ἡ σύζυγός του, γνωρίζεται μὲ τὸν Θιέρσον, συστάσει τοῦ Washington La Fayette, υἱοῦ τοῦ πολλοῦ La Fayette—ἀποθανόντος τῷ 1834—καὶ συνεχίζει τὸν ἀγῶνά του, ὅτε πένθος βαρὺ ἐπληξε αὐτόν. Ὁ υἱὸς τοῦ Ὀσκάρ ἀξιωματικὸς τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς Ἀλγέριον ἀποθνήσκει ἐκεῖ ἐκ κακοήθους πυρετοῦ. Τὸ πλῆγμα βαρὺ διὰ τὸν Λιστ καὶ τὴν οἰκογένειάν του ἔρριπεν αὐτόν εἰς βαρεῖαν ὀδύνην. Μετὰ βραχεῖαν ἔτι παραμονὴν εἰς Παρισίους, τὸ θέρος τοῦ 1840, ἐπιστρέφει εἰς τὴν Λειψίαν.

Ἡ ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ του γενομένη εἰς αὐτόν ὑποδοχὴ ὑπῆρξε θερμοτάτη. Ὁλόκληρος ἡ Γερμανία ὀμιλεῖ διὰ τὸν Λιστ. Ἡ ὑπὲρ τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου προπαγάνδα του καρποφορεῖ. Νέαι σιδηροδρομικαὶ γραμμαὶ κατασκευάζονται. Εἰς τὰ ἐγκαίνια κάθε νέας γραμμῆς γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὀνόματός του. Τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἰένας ἀνακηρύσσει αὐτόν διδάκτορα Honoris Causa. Τότε ἐκδίδει τὸ ἔργον «Ἑθνικὸν Σύστημα Πολιτικῆς Οἰκονομίας (1841) (Das Nationale System der politischen Okonomie), ὅπου ἐξέθεσεν ὡς προῖόν μελέτης καὶ πείρας πολυετοῦς τὰς θεωρίας καὶ ἰδέας του περὶ τῆς Ἑθνικῆς Οἰκονομίας (1841) (3). Ἡ ἐπιτυχία τοῦ βιβλίου τούτου ὑπῆρξε μεγάλη. Παρὰ τὴν κριτικὴν τινῶν (4), πολλοὶ (5) εὔρον τὴν προ-

1. F. List ἔργα ἐν. ἀν. Τομ. Ε. σελ. 99 κ. ἔ.

2. «Allgemeine Zeitung» Augsburg No 180 τοῦ 1839 βιβλ. F. List ἔργα Τομ. Ε'. σελ. 122, 582.

3. Βλ. ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου κατωτέρω Κεφ. Β'.

4. Τοῦ Ἄγγλου C. Austin (βλ. The Edimburg Review Ἰούλιος 1842) τοῦ καθ. Rau (βλ. «Archiv der politischen Ökonomie und Polizeiwissenschaft» Heidelberg 1843 σελ. 252, 349), τοῦ καθ. Schulzer (βλ. Neue Jenaische Literaturzeitung» 1842 No 19) τοῦ H. Osiander: Enttauschung des Publikums über Interessen des Handels κλπ. Tübingen 1842, ὅστις θεωρεῖ οὐτοπίας τὰς γνώμας τοῦ List, τοῦ F. Baumstark (βλ. Jahrbücher für Wissenschaffliche Kritik» Berlin 1842, τοῦ E. Moriarty: Die vollkoninmene Haudelsfreiheit Leip-

τεινομένην πολιτικήν, ὡς ἀναγκαίαν διὰ τὴν Γερμανίαν οἰκονομικῶς καὶ ἔθνικῶς, διὰ τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα καὶ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον τῆς τότε βιομηχανικῶς ἀναπτυσσομένης Γερμανίας καὶ ἐχούσης νὰ παλαίσῃ πρὸς τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν παλαιότερων ἐν τῇ βιομηχανίᾳ χωρῶν (¹), τὸ ὄνομα τοῦ Λιστ γίνεται ὄνομα ἔθνικοῦ ἀνδρός τῆς Γερμανίας. Ὁ Γουλιέλμος τῆς Βυρτεμβέργης καλεῖ αὐτὸν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ τοῦ ἐπαναδίδει τὴν Βυρτεμβέργειον ὑπηκοότητα. Ὁ Λιστ μὲ πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν μόχθων του ἐντείνει τὸν ἀγῶνά του διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς Γερμανικῆς Τεχνωνειακῆς ἐνώσεως (²).

zili 1842. Εἰς τούτους ἀπήντησεν ὁ Λιστ εἰς τὸ «Zollvereinsblatt» τοῦ 1843 : «Unsere Gegner (βλ. F. List Ἔργα (ἔκδ. F. List—Gesellschaft) Τόμ. 6ος σελ. 433 κ.έ. 621 κ.έ. καὶ εἰς τὸ «Zollvereinsblatt» τοῦ 1844. «Die anonyme Statistik gegen das Nationale System der politischen Ökonomie; über das Verhältniss von Ackerbans, Industrie und Handel; über die Wirtschaftsgeschichte des A1 tertums, ὅπου ὁ Λιστ ἀπαντᾷ εἰς ἀνώυμον 50σέλιδον φυλλάδιον ἐκδοθὲν ἐν Βερολίῳ (1844) ὑπὸ τὸν τίτλον: Die Theorie des Dr List von Fabrikstand und ihre geschichtli und Statistischen Stützen (βλ. F. List Ἔργα ἐνθ. ἀν. σελ. 440) βλ. καὶ ἄρθρον τοῦ Λιστ ὑπὸ τὸν τίτλον: Dr Schweikart und Dr Brüggemann, δημοσιευθὲν εἰς «Zollvereinblatt» 1845 εἰς ἀπάντησιν ἄρθρου τοῦ Schweikart δημοσιευθὲν εἰς Jahrbücher der Geschichte und Gegenwart» Tübingen Σεπτέμβριος 1845, ὅπου οὗτος θεωρεῖ τὰς ἀπόψεις τοῦ List ὡς κακὴν ἐκδοσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Adam Müller (βλ. F. List Ἔργα ἐνθ. ἀν. σελ. 462, 623) περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἀπόψεων Λιστ καὶ Müller βλ. A. Sommer—Fr. List und Adam Müller εἰς «Weltwirtschaftliches Archiv» 1927 & A. Sommer—Fr. List Suchenstem der politischen Ökonomie—Jena 1927 σελ. 108 κ.έ.

Μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ καθ. Richelet, ὁ καὶ μεταφραστὴς τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ Λιστ, ὁ καθ. Pellegr. Rossi (βλ. Fr. List Ἔργα ἐνθ. ἀν. σελ. 623 κ.έ.) καὶ εὐμενῆς κριτικὴ τοῦ Roscher εἰς «Archiv der politischen Oekonomie und Polizeiwissenschaft» 1843 σελ. 252, 344 καὶ εἰς «Göttingische gelehrten Anzeigen 1742, No 118—121 (F. List Ἔργα ἀν. σελ. 627).

1. Ὁ Bruno Hildebrand γράφων τῷ 1848 παρατηρεῖ: «πολλοί, λέγει, παρέλαβον τὸν Λιστ πρὸς τὸν Burke καὶ πρὸς τὸν Λούθηρον, ἄλλοι δ' ἐθεώρησαν αὐτὸν ὡς ἀμαθῆ ἀγύρτην, ὅστις ὅ,τι καλὸν ἔχει τὸ ἐπῆρε (τὸ ἔκλεψε) ἀπὸ ἔργον τοῦ Müller. Ἀμφότεροι αἱ κρίσεις εἶναι ὑπερβολικαί, μονομερεῖς καὶ «κομματικαί». Καὶ ἀπαριθμεῖ τὰς θετικὰς ἐκδουλεύσεις, ἃς προσέφερε εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ Λιστ (βλ. B Hildebrand —Die Nationalökonomie der Gegenwart und Zukunft. Ἐκδ. ὑπὸ τοῦ Καθ. Dr Hans Gehriug. Jena 1922 Τόμ. Α' σελ. 54 κ.έ.

2. Τότε ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ «Deutsche Viertels jahreschrift. 4ον τεύχ. (1842) σελ. 106—191 τὴν μελέτην του : Die Ackerverftassung, die Zwergewirtschaft und die Auswanderung (βλ. Fr. List Ἔργα (ἔκδ. 7, List—Gesellschaft). Τόμ. Ε' σελ. 418 καὶ Τόμ. Δ' σελ. 369.

Ἐπικειμένου τοῦ Συνεδρίου τῆς Τελωνειακῆς Ἐνώσεως (1842) ἰδρύει ἐν Augsburg, ὅπου διέμενε τότε, τὴν ἐφημερίδα τῆς Τελωνειακῆς Ἐνώσεως «Zollvereinsblatt», ἥτις ἀρχεται ἐκδιδομένη ἐν Στουτγάρδῃ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1843 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ J. G. v. Cotta τοῦ παλαιοῦ φίλου τοῦ Λίστ. Πλεῖστα ἀρθρα τοῦ Λίστ κοσμοῦσι τὴν ἐφημερίδα ταύτην⁽¹⁾. Ἡ Τελωνειακὴ Ἐνωσις καὶ ἡ Σιδηροδρομικὴ Ἐνωσις ἀποτελοῦν τὴν κυρίαν ἀσχολίαν του⁽²⁾. Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ταῦτα. Ἡ σύγκλησις τοῦ Β' Γεωργικοῦ Συνεδρίου εἰς Μόναχον τοῦ παρέχει τὴν ἀφορμὴν νέας μελέτης τοῦ ζητήματος τῆς γεωργίας καὶ τῶν ἀγροτικῶν χωρῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν περί προστατευτισμοῦ θεωρίαν του. Αἱ εἰς τὸ Συνέδριον ἐκεῖνο ὀμιλῶνται τοῦ ἐδημοσιεύθησαν ἐν ἐκτάσει ὑπὸ τύπον μελέτης εἰς τὴν «Allgemeine Zeitung» 1884 ὑπὸ τοῦς τίτλους : «Ἡ σημασία ἐξαγωγῆς Γερμανικῶν γεωργικῶν προϊόντων εἰς Ἀγγλίαν» καὶ «περὶ τῶν σχέσεων τῆς γεωργίας πρὸς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον⁽³⁾». Εἰς τὸ Β' μέρος τῆς μελέτης ἐμβαθύνει περισσότερον ἢ εἰς τὸ «Ἐθνικὸν σύστημα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Διακρίνων τὰς καθαρῶς γεωργικὰς χώρας, ὡς ἡ Πολωνία, ἀπὸ τὰς γεωργικὰς καὶ βιομηχανικὰς συγχρόνως χώρας παρατηρεῖ ὅτι εἰς τὰς καθαρῶς γεωργικὰς χώρας δὲν χρησιμοποιοῦνται πᾶσαι αἱ φυσικαὶ αὐτῶν δυνάμεις. Δὲν ἀρνεῖται ὅτι ἡ γεωργία εἶναι ὁ ἄμεσος προμηθευτὴς τῶν προϊόντων τῶν ἀμέσως ἀναγκαίων διὰ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ προνοητικὸν Κράτος δὲν πρέπει νὰ ἀρνεῖται εἰς τὴν ἰκανοποίησιν τῶν ἀμέσων μόνον ἀναγκῶν. Αἱ γεωργικαὶ χώραι, φρονεῖ, δὲν χρησιμοποιοῦσι τὰς πνευματικὰς αὐτῶν δυνάμεις. Καταναλίσκουσαι δὲ ἀμέσως πᾶσαν τὴν παραγωγὴν οὐδὲ κεφάλαια δύνανται νὰ συλλέξωσι. Εἶναι εἰς κατώτερον ἐπίπεδον ἀπὸ τὰς βιομηχανικὰς χώρας, αἵτινες μὲ τὴν πνευματικὴν καὶ οἰκονομικὴν των ἀνάπτυξιν χειραγωγοῦν καὶ τὴν γεωργίαν εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον.

Συνεχίζει ἐντόνωνς τὸν ὑπὲρ τῆς Τελωνειακῆς Ἐνώσεως καὶ τῆς Σιδηροδρομικῆς Ἐνώσεως ἀγῶνά του, ἀγῶνα ὑπὲρ ἐθνικῆς ἐνό-

1. Βλ. σημ. σελίδος 40 ἀνωτέρω καὶ F. List. ἐν. ἀν., Τόμ. β', σελ. 872.

2. Δὲν παύει ὁμως τὸν ἀγῶνά του ὑπὲρ τοῦ οἰκονομικοῦ ἐθνισμοῦ τῆς Γερμανίας, τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀναπτύξεως τῶν παραγωγικῶν πηγῶν τῆς Γερμανίας βλ. ἰδίᾳ ἀρθρα εἰς «Allgemeine Zeitung» F. List ἔργα Τόμ. Ε' σελ. 193 κ. ἔ.

3. F. List ἔργα ἐνθ. ἀν. Τόμ. Ε', σελ. 277 κ. ἔ, 690 κ. ἔ.

τητος τῶν Γερμανῶν (1). Ἔνεκα τούτου μεταβαίνει εἰς Αὐστρίαν, εἰς Οὐγγαρίαν καὶ εἰς ἄλλας χώρας.

* *

Οἱ ἀγῶνες τοῦ Λιστ ὑπὲρ τῆς Τελωνειακῆς Ἐνώσεως τῆς Γερμανίας καὶ τῆς σιδηροδρομικῆς Πολιτικῆς τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν ἀπέδωσαν ἤδη καρπούς. Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τῶν Γερμανῶν, ὡς παγγερμανικὴ συνείδησις, τονοῦται ὀσημέραι. Ἄλλ' ἡ προστατευτικὴ πολιτικὴ, ὑπὲρ τῆς ἐκηρύχθη ἀπὸ ἐτῶν δὲν φαίνεται εὐδοουμένη. Ἡ πολιτικὴ τοῦ ἐλευθέρου ἔμπορίου κατακτᾷ ἔδαφος καθ' ἑκάστην. Ἡ φιλελευθέρᾳ Πολιτικῇ Οἰκονομίᾳ μεσουρανεῖ. Ὁ ἀπὸ τοῦ 1834 ἱδρυθεὶς ἐν Ἀγγλίᾳ σύνδεσμος πρὸς κατάργησιν τῶν ὑπολειπομένων προστατευτικῶν ἐπὶ τοῦ σίτου εἰσαγωγικῶν δασμῶν (Anti-corn law league) προοδεύει δραστηρίως. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Cobden θριαμβεύει. Καὶ πάντα τὰ ἔθνη στρέφονται βαθμιαίως πρὸς τὴν Πολιτικὴν τοῦ ἐλευθέρου ἔμπορίου.

Ἡδη ὁ συναγωνισμὸς τῆς Ἀγγλικῆς βιομηχανίας εἶναι ἔντονος. Ἡ πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἔμπόριον τάσις τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης ἀντιτίθεται εἰς τοὺς σκοπούς του.

Παρ' ὄλην τὴν ἀσθένειάν του καὶ τὴν ὑἰξημένην νευρικότητά του ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ παθήματος τοῦ ποδός του (2), τείνουσαν νὰ ἐξελιχθῆ εἰς ἔκδηλον νευρασθένειαν, ἀποφασίζει νὰ μεταβῆ εἰς Ἀγγλίαν, ἵνα προτείνει εἰς αὐτὴν ἐμπορικὴν συμφωνίαν μετὰ τῆς Γερμανίας, ἐξ ἧς ἡπιώτερον θὰ ἀντιμετωπίζετο ὁ φοβίζων αὐτὸν Ἀγγλικὸς συναγωνισμὸς (3).

Πολλὰ ἤλπιζεν ἐκ τῆς ἀποστολῆς ταύτης τοῦ Λιστ ὁ ἐπιμείνας

1. Βλ. σειρὰν ἀρθρῶν ἐπὶ τῆς Τελωνειακῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας, τῶν περὶ αὐτῆς συνεδρίων τῆς Γερμανικῆς ναυτιλίας, τῆς ἐμπορικῆς πολιτικῆς τῆς Γερμανίας, τῆς σημασίας τῆς Τελωνειακῆς ἐνώσεως ἔναντι τῶν ἄλλων χωρῶν, Ἰδίᾳ Γαλλίας, Βελγίου, Ὀλλανδίας, Αὐστρίας, Οὐγγαρίας, Ἡνωμένων Πολιτειῶν, περὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ τῆς Ἀγγλίας, περὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας τῆς Γερμανίας κλπ., εἰς Zollvereinsblatt ἀπὸ τοῦ 1843—1846 εἰς F. List ἐνθ. ἀν. Τόμ. Ζ'. σελ. 39 κ. ἔ.

2. Ἐκ τῆς κατὰ τὸ 1816 πτώσεώς του ἀπὸ ἵππου καλπάζοντος εἰς ταξίδιον ἀπὸ Reufflinger εἰς Στουτγάρτην βλ. K. Jentsch ἐνθ. ἀν. σελ. 41.

3. Βλ. εἰς τὴν «Γενικὴν Ἐφημερίδα τοῦ Augsburg» ἀρθρον τοῦ Λιστ «περὶ τῆς σημασίας καὶ τῶν ὄρων μιᾶς συμμαχίας Ἀγγλίας—Γερμανίας», ὅπερ ἐδημοσιεύθη μετὰ τὸν θάνατόν του εἰς τὸ φύλλον τῆς 2 Ἀπριλίου 1847.

δι' αὐτὴν καγγελάριος τῆς Πρωσσίας Bülow. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ ἀπέτυχε. Ὁ Λιστ συνήντησε τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ τὸ φλέγμα τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Peel καὶ τοῦ Palmerstone εἰς τὰς προτάσεις τοῦ List ὑπῆρξε καταθλιπτικὴ διὰ τὸν Λιστ. Εἶδε τὸ ἔργον του κινδυνεῦον ἐκ τῆς ἀντιστάσεως καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀγγλίας. Ἡ σύγκυσις αὕτη, ἡ ἀπροσδόκητος ἀποτυχία του, οἱ φόβοι τοῦ μέλλοντος, αἱ ἀτομικαὶ οἰκονομικαὶ δυσχέρειαί του, ἡ ἀσθενεία του ἐπέτειναν τὴν νευρασθενείαν ὑπὸ τῆς ὁποίας ἀπὸ μακροῦ κατείχετο (1) καὶ κατέστησαν τὴν ζωὴν του ἀφόρητον. Τὸν Ὀκτώβριον 1846 ἀποφασίζει νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Γερμανίαν. Σκέπτεται πρὶν μεταβῆ εἰς Augsbuurg νὰ κατευθυνθῇ εἰς Μόναχον, ἵνα ἐνεργήσῃ πρὸς Ἰδρυσιν ἑταιρείας βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἰδεῶν του ἐν Βαυαρία καὶ Αὐστρία. Φθάσας εἰς Γερμανίαν καὶ κατευθυνόμενος εἰς Μόναχον αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ σταματήσῃ εἰς Schwatz. Ἐκεῖθεν ἐπιστρέφει εἰς Kufstein, ὅπου ἀσθενήσας παραμένει ἐπὶ ἑβδομάδας κλινήρης εἰς μικρὸν ξενοδοχεῖον, κατατρυχόμενος ὑπὸ βαρείας νευρασθενείας.

Τὴν 28 Νοεμβρίου 1846 ἀπευθύνει μὲ ἡμερομηνίαν 1 Δεκεμβρίου 1846 τετραγαμμένην ἐπιστολὴν (?) πρὸς τὸν παλαιὸν φίλον του Gustav Kolb ἔχουσαν οὕτω: «Ἄρχισα δέκα φορές νὰ γράψω στοὺς δικούς μου, στὴν ἐξαιρετικὴ γυναῖκα μου καὶ στὰ χαριτωμένα παιδιά μου, ἀλλὰ τὸ κεφάλι μου, τὸ χέρι μου καὶ ἡ πέννα μου μοῦ ἀρνήθησαν αὐτὴν τὴν ὑπηρεσίαν. Ὁ Θεὸς νὰ τοὺς προστατεύῃ. Ἄγαπητὲ Kolb, κίνησις καὶ μικρὰ διαμονὴ εἰς θερμότερον κλίμα θὰ μπορούσαν νὰ μὲ κάμουν πάλι νὰ ἐργασθῶ, ἀλλὰ κάθε μέρα αὐξάνουν οἱ πονοκέφαλοι καὶ ἡ κατάθλιψίς μου. Ἐπὶ πλέον ἕνας φρικῶδης καιρὸς. Γυρίζοντας στὸ Schwatz δὲν μπόρεσα νὰ πάω πέρα ἀπὸ τὸ Kufstein, ὅπου βρισκομαι σὲ μελαγχολικὴ διάθεσι, ὅλο τὸ αἷμα μου ἀνεβαίνοντας στὸ κεφάλι ἰδίως τὸ πρωτ. Καὶ τὸ μέλλον! Χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ κερδίσω πιά ἀπὸ τὴν πέννα μου (περιουσία δὲν ἔχω) θὰ εἶμαι ὑποχρεωμένος γιὰ νὰ ζήσω νὰ φάγω τὴν περιουσία

2. Ἀπὸ τοὺς Παρισίους γράφων εἰς τὸν φίλον του Cotta τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1838 καὶ σημειῶν τὴν διεύθυνσίν του (N° 43 Rue des Martyrs) προσθέτει: «πράγματι κατοικῶ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν μαρτύρων» (F. List ἔργα τομ. ΣΤ' σελ. 648).

3. Βλ. Φωτοτυπίαν τοῦ αὐτογράφου εἰς Fr. List ἔργα (ἔκδ. F. List-Gesellschaft) τομ. Η' σελ. 832.

τῆς γυναϊκᾶς μου, πού μόλις φθάνει διὰ τὰς ἀπολύτους ἀνάγκας αὐτῆς καὶ τῶν παιδιῶν. Εἶμαι σχεδὸν σὲ ἀπόγνωσιν, ὁ Θεὸς νὰ σπλαχνισθῆ τοὺς δικούς μου. Κάθε βράδυ—εἶναι τώρα 4 μέρες καὶ σήμερα ἡ πέμπτη—σχεδιάζω νὰ φύγω γιὰ τὸ Augsburg καὶ τὸ πρωτὶ ἀναβάλλω. Ὁ Θεὸς νὰ ἀνταμειψῆ καὶ σὲ καὶ ἄλλους φίλους γιὰ ὅ, τι κάμετε διὰ τοὺς δικούς μου. Γειά σου. Φρ. Λιστ» (¹).

Τὴν ἐπομένην ἀπέθανεν ὁ Λιστ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας εὐρέθη τὸ πτώμα του εἰς τὰ περὶχωρα τοῦ Kufstein (²). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη εὐρέθη εἰς τὸ δωμάτιόν του (εἰς τὸ ξενοδοχεῖον) ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἰατρὸς κληθεὶς διεπίστωσε θάνατον ἐκ δηλητηρίασεως. Ἐπὶ τῆ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου του ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς» τοῦ Augsburg ἀφιέρωσεν αὐτῷ τὸ τοῦ Σενέκα «Non afferam manus propter dolorem, sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patitulum, exhibo non propter ipsum sed qui impedimento mihi futurus est ad omnes propter quod vivit».

Ἡ Γερμανία πᾶσα ἐθρήνησε τὸν ἄνδρα, ὅστις τόσον εἰργάσθη διὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ οἰκονομικὴν αὐτῆς ἐνότητα, τὴν ἀνάπτυξιν τῶν παραγωγικῶν αὐτῆς κλάδων, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πρόοδόν της. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Βυρτεμβέργης ἠγήθη ἐράνου πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς οἰκογενείας τοῦ Λιστ, εἰς τὴν ἐπιτυχίαν δὲ αὐτοῦ μετέσχον βιομήχανοι, ἑταιρεῖαι καὶ σύλλογοι, ἡ πόλις τοῦ Μονάχου καὶ τοῦ Reutlingen, τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Τυβίγγης, ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας καὶ ὁ μέγας Δουξ τῆς Βάδης. Ὁ σύλλογος τῶν βιομηχάνων τῆς Πράγας ἀνήγειρε μνημεῖον εἰς τὸν Λιστ, μία δὲ σιδηροδρομικὴ ἀμαξοστοιχία τῆς Βυρτεμβέργης ὠνομάσθη μὲ τὸ ὄνομά του. Ὅχι δὲ μόνον ἡ Γερμανία, ἀλλὰ καὶ ὁ κόσμος ὅλος, ὅστις ἐγνώρισε τὴν δράσιν του, ἡ Γαλλία, τὸ Βέλγιον, ἡ Αὐστρία, ἡ Οὐγγαρία, αἱ ἠνωμένα Πολιτεῖαι καὶ αὐτὴ ἡ Ἀγγλία ἐθρήνησαν τὸν θάνατόν του (³). Ἐκ τῶν τέκνων του ἐπέζησαν ἡ Αἰμιλία Λιστ ἀποθανοῦσα τῷ 1902, ἡ Ἐλιζα, νυμφευθεῖσα τῷ 1845 τὸν Γουσταῖον Pacher Theinburg καὶ ἀποθανοῦσα τῷ 1893 καταλιποῦσα δύο τέκνα καὶ ἡ Καρολίνα νυμφευθεῖσα τῷ 1855 τὸν Αὔγουστον Hönemeyer καὶ ἀποθανοῦσα τῷ 1911 καταλιποῦσα πέντε τέκνα.

1. F. List ἔργα (ἔκδ. List-Gesellschaft. Τόμ. Η'. σελ. 832.

2. F. List τόμ. Θ'. σελ. 39.

3. Βλ. γνώμας περὶ Λιστ, κρίσεις καὶ νεκρολογίας εἰς F. List ἔνθ. ἀν. Τόμ. Θ'. σελ. 189 κ. ἑ. σελ. 253 κ. ἑ.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ περιπετειώδης, πολυκύμαντος καὶ πλήρης δράσεως ζωὴ τοῦ Φρειδερίκου Λίστ (1789—1864). Αὐτοδημιουργητος, νεαρός δημοτικός υπάλληλος, ἀνώτερος δημόσιος υπάλληλος, εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν καθηγητὴς Πανεπιστημίου, βουλευτὴς, καταδιωχθεὶς διὰ τὰς ἰδέας του, ἐξόριστος· ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τοῦ 32ου ἔτους τῆς ἡλικίας του, προπαγανδιστὴς δραστήριος, ἐμψυχωτὴς θερμὸς, δημοσιογράφος ἀπαράμιλλος (1), συγγραφεὺς πρωτότυπος. «Αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι, παρατηρεῖ ὁ ἐν Giessen καθ. Fr. List καὶ ἡ Ἑλβετία, ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ τὸ Βέλγιον, ἡ Γαλλία, ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Οὐγγαρία ἦσαν θεάτρον τῆς δράσεώς του. Εἰς τὴν Βυρτεμβέργην, Βάδην, Βαυαρίαν, Σαξωνίαν, Πρωσσίαν καὶ Ἀμβουργον, ὡς καὶ εἰς ὅλην τὴν Γερμανικὴν Ὀμοσπονδίαν ἀφῆκε ἴχνη τῆς διαβάσεώς του. Τὰ σχέδιά του δεικνύουν γενικῶς τὸ πάθος μὲ τὸ ὁποῖον εἰργάζετο. Εἰς αὐτὸν συνεχωνεύοντο πράξις καὶ θεωρία, θέλησις καὶ διάνοια, ὥστε τὰ σχέδιά του εἶναι σχέδια δημιουργοῦ καὶ ὡς τοιαῦτα κατεπολεμοῦντο. Σύνταγμα, διοικήσεις καὶ τοπικὴ αὐτοδιοικήσεις τῆς Βυρτεμβέργης, Ἐνωσις βιομηχάνων καὶ δρᾶσις ὑπὲρ τῆς Τελωνειακῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας, ὀρυκτικὴ καὶ συγκοινωνία ἐν Βορείῳ Ἀμερικῇ, ἐθνικὸν σύστημα μεταφορῶν ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Βελγίῳ, Γερμανίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ, ἐθνικὴ ἐμπορικὴ πολιτικὴ Γερμανίας καὶ Μεγάλης Βρετανίας μέχρι τῶν δραματισμῶν μιᾶς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκονομίας, πάντα ταῦτα ἀπασχόλησαν τὸ πνευμά του (2).

Ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ἣν ἐξεμαίευσεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ ὁ φιλελευθερισμὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος εἶναι τὸ κέντρον τῆς ἰδεολογίας τοῦ Φρειδερίκου Λίστ (3). Εἰς τὸ ἰδεολογικὸν τοῦτο ὑπό-

1. Ἰδρυσε τὸ «Βυρτεμβέργειον Ἀρχεῖον» (1816), τὸν «Φίλον τοῦ Σουηδικοῦ λαοῦ» (1817) τὸ «Organ des Deutschen Handels-und Fabrikantenstandes τὴν «Ἐφημερίδα τῶν Σιδηροδρόμων» (1835) τὸ «Zollvereinsblatt» δημοσιογραφεῖ εἰς τὴν «Nekarzeitung» τὴν «Θέμιδα» τὸν «Ἄετὸν τοῦ Reading τὴν «Allgemeine Zeitung» τὴν Revue Encyclopédique τὸν «Constitutionel» τὸ «Deutsche Vierteljahreschrift» καὶ πλείστας ἄλλας ἐφημερίδας Γερμανίας, Γαλλίας, καὶ Ἀμερικῆς.

2. Fr. Lenz: Die Politische Ökonomie und Fr. List «Weltwirtschaftliches Archiv». Τόμ. 21 (1925) σελ. 184 κ. ἔ.

3. Τέκνον τοῦ αἰῶνος τοῦ Διαφωτισμοῦ (Aufklärung) ἀποκαλεῖ ὁ καθηγ. Lenz τὸν Λίστ (Fr. List: Friedrich List und der Jiperallismus: «Schmoller's Jahrbuch» 1924 Heft 3, σελ. 1, βλ. αὐτόθι τὴν σχέσιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Λίστ πρὸς τὴν νοοτροπίαν τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Fichte.

στρωμα ἢ ἐκ τοῦ ἡπειρωτικοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἀγγλίας πείρα καὶ ἡ μελέτη τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης προσθέτουν νέα στηρίγματα εἰς μίαν ἔθνικὴν ἀντίληψιν τῆς οἰκονομίας, ἐναντι τῆς κοσμοπολιτικῆς ἀντιλήψεως τῆς Μαγχεστριανῆς Σχολῆς τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης, ἥδη βαλλομένης ἐν Γερμανίᾳ ὑπὸ τῆς ρωμαντικῆς οἰκονομικῆς Σχολῆς τοῦ Adam Müller (1). Ἡ μελέτη τῆς Ἱστορίας παρουσιάζεται εἰς τὸν Λίστ ὡς παρέχουσα πλήρη δικαίωσιν τῶν ἔθνικῶν αὐτοῦ πολιτικοοικονομικῶν ἀντιλήψεων. Ἡ ἐν Ἀμερικῇ ζωὴ, παρατήρησις, μελέτη καὶ πείρα γεννοῦν πλέον τὴν πεποιθησιν τῆς δημιουργικῆς ἐπὶ τῆς οἰκονομίας σημασίας τοῦ πολιτικοῦ παράγοντος. Ἐντεῦθεν ἡ Ἔθνικὴ οἰκονομία, ὡς ἔννοια διάφορος τῆς κοσμοπολιτικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἀδάμ Σμιθ, ὡς σκοπὸς τοῦ Κράτους, ἐνσωματοῦντος τὸ Ἔθνος καὶ ὑπηρετοῦντος τὸ ἔθνικὸν συμφέρον. Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ὄθεν θεωρητικὴ, ἀλλὰ πρακτικὴ, καθορίζουσα σκοποὺς καὶ ἀξίας κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν καὶ στάδιον ἐξελιξέως τοῦ ἔθνους. Ὁ πολιτικὸς του φιλελευθερισμὸς ἄγει εἰς τὸν ἀγῶνά του ὑπὲρ τοῦ Συντάγματος, ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῦ τύπου, ὑπὲρ τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως (2). Ὁ οἰκονομικὸς του ἔθνικισμὸς ἄγει εἰς τὸν ἀγῶνά του περὶ Τελωνειακῆς ἐνώσεως, περὶ ὀργανώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς τῆς Γερμανίας, τῶν μεταφορῶν καὶ τῆς συγκοινωνίας αὐτῆς, εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ προστατευτικῆς πολιτικῆς καὶ ἐγκαταλείψεως τῆς πολιτικῆς τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου. Ἐνῶ οὕτω ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία εἶναι φυσικὴ ἀνάγκη (3) τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, ἡ οἰκονομικὴ ἐλευθερία εἶναι μόνον ἱστορικὴ ἀνάγκη, εἶναι στάδιον ἔθνικῆς ζωῆς, εἰς ὃ θὰ φθάσῃ τὸ ἔθνος μόνον ὅταν, τῇ πολιτικῇ ἐπεμβάσει ἐπὶ τῆς οἰκονομίας, ἀνθρωθῇ, ἀναπτῶσσον πλήρως καὶ ἀρμονικῶς

1. Περί φιλελευθέρων οἰκονομολόγων τῆς Γερμανίας τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἰδίᾳ περὶ Kraus, Jacob, v. Soden, v. Soden, v. Baaden καὶ περὶ τῆς σχέσεως τῶν ἰδεῶν αὐτῶν πρὸς τὰς τοῦ List. Βλ. F. List ἔνθ. ἀν. σελ. 3—30 περὶ τῶν σχέσεων τῶν ἰδεῶν τοῦ Λίστ καὶ Adam Müller βλ. A. Sommer ἔνθ. ἀν.

2. Βλ. ἄρθρα «Βυρτεμβεργείου Ἀρχείου» 1816 τεύχ. I, II, III, 1817, τεύχ. 88, 888, 1818 σελ. 33, 41, 53, 58, 69, εἰς «Φίλον τοῦ Σουηδικοῦ λαοῦ» 1818 σελ. 33, 42, 53, 58, 69, 100, 229, 237.

3. Οὐχὶ ὁμως κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Περί σχέσεως Λίστ καὶ Κάντ βλ. F. LENZ: Fr. List und der Liberalisms: «Schmoller's Jahrbuch» 1924 heit σελ. 5 καὶ ἐπ.

τὸ σύνολον τῶν παραγωγικῶν του δυνάμεων (1). Εἰς τὰ ἐπόμενα κεφάλαια θὰ κρίνωμεν τόσον τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀφετηρίας τῶν ἱστορικῶν καὶ οἰκονομικῶν αὐτοῦ παρατηρήσεων καὶ τὸ ἀσφαλές τῶν θεμελιωδῶν αὐτοῦ ἀντιλήψεων, ὅσον καὶ τὸ συνεπές καὶ τὸν τρόπον τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ ὅλου ἐπὶ τῶν θεμελίων τούτων συστήματός του καὶ τὴν ἀξίαν τῶν πρακτικῶν συμπερασμάτων του.

Ἐν ὁμῶς εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δύναται νὰ λεχθῆ. Ὁ τόσον ὑπὸ τῆς καθυστερημένης καὶ μικροχαροῦς ἡγέτιδος τάξεως τῆς πατρίδος καταδιωχθεὶς Φρειδ. Λίστ ὑπῆρξεν ἀληθῶς ἔθνικὸς ἥρωας τῆς Γερμανίας. Θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ δρᾶσις του, περιπέτεια καὶ στερήσεις ἕνα εἶχον σκοπὸν, τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς πατρίδος του (2). Καταδιώξεις, καταδίκαι, ἀγνωμοσύνη, ἐξορία δὲν ἐκλόνισαν τὸν ἀπέραντον αὐτοῦ πατριωτισμόν. Ἐν Ἀμερικῇ, πτωχὸς καὶ παλαιῶν ἢ πλούσιος καὶ τιμώμενος, τὴν Γερμανίαν ἐσκέπτετο. Δι' αὐτὴν ἔγραφε, δι' αὐτὴν ἐργάζετο, δι' αὐτὴν ἐμόχθη. Καὶ ἡ ἐπιμονὴ του καὶ ἡ δραστηριότης του ἐθριάμβευσε. Ἡ Τελωνειακὴ Ἐνωσις τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν, καθ' ἧς τόσον ἐπολέμησαν αὐτὰ τὰ Γερμανικὰ Κράτη, ἐπραγματοποιήθη.

Ἡ σιδηροδρομικὴ πολιτικὴ, ἦν εἰσηγεῖτο, ἐγένετο ἡ πολιτικὴ τῶν Γερμανικῶν Κρατῶν. Τὰς πολιτικὰς του ιδέας δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἴδῃ ἐφαρμοζομένης. Ἡ μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τοῦ θανάτου του μεγάλῃ πολιτικὴ μεταβολὴ τῆς Εὐρώπης (1848) ἀπετέλεσεν ἀρχὴν τῆς πραγματοποιήσεως ἐλευθέρου καὶ ἐν Γερμανίᾳ πολιτικοῦ βίου. Ἡ προστατευτικὴ ἐβράδυνε πολὺ περισσότερο νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Ὁ οἰκονομικὸς φιλελευθερισμὸς ἐθριάμβευε παντοῦ. Ἡ ἐπὶ Ναπολέοντος τοῦ Γ' (1860) ἐμπορικὴ συνθήκη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καθιέρωσε πλεόν τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον. Πλὴν μόλις παρήλθε μία γενεὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου του, ὁ προστατευτισμὸς, λήγοντος τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐγένετο ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῆς ἡμέρας. Ὁ 2ος αἰὼν ἐνέτεινε τὴν προστατευτικὴν πολιτικὴν ὑπὸ τὰ τε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ «Ἐθνικοῦ συστήματος τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» καὶ ἄλλα, περὶ ὧν κατωτέρω καὶ παρέσυρεν εἰς τὴν πολιτικὴν ταύτην καὶ αὐτὴν τὴν Ἀγγλίαν.

1. Περί τῆς σχέσεως τῆς περὶ παραγωγικῶν δυνάμεων οἰκονομικῆς θεωρίας τοῦ Λίστ πρὸς τὴν Φυσικὴν Φιλοσοφίαν τοῦ Schelling βλ. Fr. Lenz ἐνθ. ἀν.

2. «Im Hintergrund aller meiner Gedanken» ἔγραφε πρὸς τὸν φίλον του Y. Cotta ist immer Deutschland, βλ. 7. List Ἔργα Τόμος γ'. σελ. 637.